

Gåxsjöfjäll

- Historik, befolkning och nybyggen

Innehåll

Bakgrund.....	3
Historik samerna i Hotagsfjällen.....	3
Gåxsjöfjället.....	7
Avvittringen.....	9
Gåxsjöfjäll efter renbeteslagen 1886.....	12
Kulturlämningar på Gåxsjöfjäll.....	14
Personer som var skrivna på / skattade för Gåxsjöfjäll.....	14
Tomas Tomasson.....	15
Johan Tomasson.....	15
Lars Andersson.....	16
Jon Thomasson.....	17
Henrik Jonsson.....	18
Jonas Henriksson.....	19
Karin Jonsdotter och Nils Torkelsson Rönnqvist.....	20
Sara Larsdotter.....	22
Nybyggen på Gåxsjöfjäll.....	24
Samiska nybyggare i Jämtland, allmänt.....	24
Almdalen.....	24
Djupvattsberget.....	27
Närliggande nybyggen.....	28
Flyberg.....	29
Vackerrun.....	30
Sammanfattning och diskussion.....	31
Litteratur och källor.....	33
Bilagor.....	37
Bilaga 1. Ur: Prawitz, G. ”Renbetesfjällen III. Fjällen i Frostviken och Hotagen”, 1967, i <i>Samernas skattefjäll II Samernas domstolsinlaga den 22 juni 1967</i>	37
Bilaga 2. Släkter i Gåxsjöfjäll.....	42
Bilaga 3. Artikeln <i>Gåxsjöfjäll</i> , ur Ewa Ljungdahl 2020: <i>Från Ruvhten till Voernese – besök hos samebyarna i Jämtland och Härjedalen</i>	43

GÅXSJÖFJÄLL – Historik, befolkning och nybyggen

Bakgrund

På uppdrag av Jijnjevaerie sameby har stiftelsen Gaaltije, sydsamiskt kulturcentrum, gjort en studie där vi har sammanställt tillgängliga fakta kring skattefjället Gåxsjöfjäll och de nybyggen som har anknytning till skattefjället. Några frågor som vi hoppades kunna besvara var hur långt tillbaka vi kan spåra Gåxsjöfjäll i de skrivna källorna, varför skattefjället fick namnet Gåxsjöfjäll, vad som har hänt med Gåxsjöfjäll och de samer som vistades där, samt historiken kring de nybyggen som anlades i anslutning till skattefjället.

För att besvara våra frågor har vi främst använt oss av skrivet källmaterial; kyrkböcker, statliga utredningar, lappfogdens arkiv, tidningsartiklar, hembygdsböcker och övrig litteratur samt intervjuer. Arbetet har utförts av Ann Kristin Solsten och Ewa Ljungdahl.

En förkortad version av studien finns publicerad i boken *Från Ruvhten till Voernese - besök hos samebyarna i Jämtland och Härjedalen*, utgiven av stiftelsen Gaaltije hösten 2020.

Historik samerna i Hotagsfjällen

De tidigaste uppgifterna

Det finns skrivna uppgifter om samer i Hotagsfjällen från mitten av 1500-talet. 1564 hade *Hammerdalslapparne* skattat för sju mårdar. Hammerdal var vid denna tid norra Jämtlands huvudbygd med Ström som annex (Föllinge var annex till Lit). Skatten lämnades i Ström samtidigt som man sålde viltvaror. *Hammerdalslapparne* kom från Hartkjölsområdet, ett fjällområde i Norge med naturlig fortsättning mot Hotagen i Sverige. Samerna från Hartkjölen rörde sig över hela Hotagsfjällen, både på nuvarande svensk och norsk mark. Hartkjölen omnämns i de skrivna källorna under olika namn; Herklafjäll, Harkiellfjell, Heklefjäll, Herkelsrumpa, Härkelfjäll, Harschildfjäll samt Harch ara Fjäll. Begreppet Hartkölen är vagt och obestämt, men flera källor tyder på att Hartkölen var jämtlandslapparnas "huvudkvarter" från åtminstone 1500-talet och framåt.¹

Från 1645

Jämtland tillhörde Norge fram till 1645. Från året därpå, 1646, finns jordeböcker från Jämtland uppställda efter svensk modell. I de första jordeböckerna redovisas namnen på de samer, *skattelappar*, som betalade skatt, *lappränta*, för ett fjäll, *skattefjäll*. I 1718 års

¹ R. Gothe, "Bidrag till samefolkets historia i norra Jämtland", i Festin, Eric (red.), *Jämten: Läns museets och Heimbygdas årsbok*. Årg. 31(1937), Heimbygdas förlag, Östersund, 1937

jordbok och framåt infördes namn på skattefjällen istället för som tidigare namnen på de personer som betalade skatt.²

Efter 1718 och flera år framåt är det stora luckor i redovisningen av vilka som innehade och betalade skatt för fjällen i Hotagen. Därför saknas kompletta uppgifter, men i domböckerna går det att hitta endast enstaka uppgifter om innehavare (Prawitz s. 17). Under 1700-talet blev det brukligt att länsstyrelsen genom auktion arrenderade ut skattefjäll som av olika skäl *blivit lediga*.³

I den första jordboken för Jämtland 1646 fanns sex samer antecknade på Hammerdalsfjäll:

Lars Torkelsson 3:-
Tomas Larsson 3:-
Torkel Andersson 3:-
Joen Clemetsson 3:-
Anders Nilsson 3:-
Olof Nilsson 3:-

I jordboken 1680 betalade följande samer lappränta i Ströms socken: Clemet Mårtensson, Jöns Andersson, Tomas Nilsson, Tomas Persson, Jon Fredriksson och Skol Nils.

I 1718 års jordbok i Ströms socken infördes under rubriken *Lappränta* följande fjäll:

Härkelfjället 4:16
Murfjället 4:16
Gåxsjöfjället 4:16
Vinklumpsfjället 4:16
Ornäsfjället 6:-
Klumpvattenfjället 6:-
Millestskogfjället 6:-

De redovisade fjällen i Ströms socken var belägna i två grupper; den ena söder och den andra norr om Faxälven (Ströms Vattudal). Söder om älven låg Härkelfjället, Murfjället, Gåxsjöfjället och Vinklumpsfjället, ibland med ett gemensamt namn kallade *Kärnäs (Tiernes) fjäll eller Härkelfjället i vidsträckt bemärkelse*. Norr om älven låg Ornäs-, Klumpvatten- och Millerstskogsfjällen.⁴

Kärnäsfjället

Fjälltrakten söder om Faxälven i nuvarande Hotagens socken betraktades som en enhet och betecknades alltså *Kärnäs (Tiernes) fjäll* eller *Härkelfjället i vidsträckt bemärkelse*. 1704 jämkades skatten mellan innehavarna av Kärnäsfjället, så att den blev fördelad proportionellt mot innehavet. Den tidigaste uppgiften om besittning av fjällets olika delar finns i landshövding Frölichs protektorial 13 april 1695. Fjället var då uppdelat i tre lotter:

1. *Södra delen av Tiärna fjäll*, som innehades av sammen Lars Jönsson, dräng till bonden Jöns Erssons i Sikås. Härmed avsågs Gåxsjöfjället, vilket hade *kommit i bondehand*.

² G. Prawitz, Renbetesfjällen III. Fjällen i Frostviken och Hotagen. 1967, s. 4-5, I *Samernas skattefjäll II Samernas domstolsinlägga den 22 juni 1967*

³ Prawitz 1967, s. 18

⁴ Prawitz 1967, s. 4-5

2. *Södra delen av Härkelfjället.* Detta var Härkelfjället i inskränkt bemärkelse och innehades av samnen Anders Klemetsson

3. *Härkelrumpan på södra sidan, där under Munsfjället med Öjar och Svanbergs skogar.* Denna lott innehades av samerna Lars Larsson, Anders Jonsson, Klemet Nilsson och Nils Nilsson.

Vid skattejämkningen år 1704 innehades lott nr 1 av bönderna Erik och Johan Jönsson i Gåxsjö och lott nr 2 fortfarande av Anders Klemetsson. Bland innehavarna av lott nr 3 kvarstod Anders Jonsson (Jönsson), Klemet Nilsson och Nils Nilsson, medan Lars Larsson hade försvunnit. Som ny delägare i lotten nr 3 tillkom Lars Nilsson. Lott nr 3 skiftades samma år (1704) mellan Anders Jonsson och Nils Nilsson å ena, samt Lars Nilsson och Klemet Nilsson å andra sidan.⁵

Härkelfjället

1704: Den andra hälften av den sydligare delen av Kärnäsfjället innehades 1704 av samnen Anders Klementsson. Han efterträddes vid sin död av sin son Henrik Andersson. Denne rymde till Norge år 1707, men tycks redan året därpå ha kommit tillbaka och betalat skatten för fjället, även fast han varit borta.⁶

1725: omnämns Henrik Andersson fortfarande som innehavare av Härkelfjället i inskränkt mening.⁷

1764: Jöns Thomasson omnämns som innehavare av "Horkelfjäll". Samnen Nils Andersson ansökte samma år att få tillträde till fjället, eftersom hans farfar hade innehaft skattefjället. Men rätten avlog hans ansökan.⁸

1796: Enligt ett auktionsprotokoll från den 11 april detta år inropades Härkells fjell för 6 år av samnen Clement Thomasson.⁹

1803 hölls arrendeauktion på bland annat Härkelfjället. Inga anbud gjordes. Detta rapporterades till länsstyrelsen som förordade att det skulle föras in i jordeboken. Följden blev att Härkelfjället uteslöts ur jordeboken. Prawitz påpekar: *Vid bedömandet av de nu återgivna notiserna måste beaktas, att namnet Härkelfjället ibland används för hela komplexet av fjäll inom Hotagen. En notis om detta fjäll måste därför icke alltid avse Härkelfjället i inskränkt betydelse utan kan avse något av de andra.*¹⁰

Att Härkelfjället uteslöts ur jordeboken fick till följd att man vid avvitrningen inte lade ut någon lott för detta fjäll. I Hotagen lades därför ut lotter endast för Gåxsjö, Vinklump- och Gåxsjöfjället.¹¹

Vinklumpfjället

1704: Den nordligaste delen av Kärnäsfjället delades i två delar. Den ena ägolotten tilldelades Anders Jonsson och Nils Nilsson. Andel i denna lott hade tidigare även innehaft av Lars Larsson. Han var lapplänsman, men hade begått dumheter (*skalkastycker*) i tjänsten och av rädsla för straff rymt till Norge 1704 och lämnat sitt fjäll öde. Länsmannen tillsatte då Anders Jonsson, som tidigare ägde del i Kärnäsfjällets norra del,

⁵ Prawitz 1967, s. 15

⁶ Prawitz 1967, s. 16

⁷ Prawitz 1967, s. 16

⁸ Prawitz 1967, bilaga 23

⁹ Västernorrlands läns arkiv, Resolutionskoncept, huvudserie, 1796, A3a:21, bild 27

¹⁰ Prawitz 1967, s. 18-19, bilaga 23

¹¹ Prawitz 1967, s. 19

samt Nils Nilsson i Lars Larssons ställe. Åtgärden godkändes av häradsrätten vid hösttinget 1704. Denna lott motsvarar jordebokens Vinklumpsfjället.¹²

1715: uppgav Henrik Andersson att han tillsammans med flera av sina bröder var ägare av fjället. Troligen var bröderna söner till Anders Jönsson. Henrik Andersson avled 1736.

1736: Henrik Anderssons son Henrik Henriksson omtalades som ägare till Vinklumpfjäll.¹³

Murfjället

1704: Vid den delning av den nordliga hälften av Kärnsfjället som verkställdes 1704, utlades en lott för bröderna Lars och Klemet Nilsson. Även Nils Nilsson, som hade en del i Vinklumpfjället, var en bror till dem. Klemet Nilsson hade sonen Anders Klemetsson.

1716: Anders Klemetssons söner Josef, Henrik, Anders och Torkel tilldelades Klemet Nilssons lott.

1721, 1726, 1729, 1730: Torkel Andersson är troligen den som avses för dessa år.

1730: Den andra ursprungliga innehavaren, Lars Nilsson, uppges den 17 november detta år *intagit husmannen Tomas Andersson med sig*.

1774: Samerna Olof Jönsson Munsell och Johan Tomasson delade Munsfjället (ska väl vara Murfjället, Prawitz kommentar) sinsemellan.¹⁴

Fale Burman: Gränsen mellan bygd och Lappsbogen

Vi har inte lyckats hitta någon karta där skattefjällsgränserna i Hotagen är markerade. Vi vet inte heller om det är möjligt att hitta spår i naturen efter gränsmarkeringarna mellan skattefjällen. På en resa i Jämtland 1802 besökte Fale Burman Hotagen. Angående gränsen mellan samernas marker och bygden skriver han: *Gränselinien mel. Bygd och Lappsbogen börjar i Forsåsen - går vidare åt Sikås berget 1/8 mil V. om OttsjöByn - Laxvik berget 1/8 mil V. om Laxvik by - Kärnsfjället - Stakfjället - Öjars Klumpen ¼ (otydligt, svårläst) V. om Öjarn - Svanaberget i mil N. om Öjars Klumpen. Älghallen ½ (?) mil S. om Oppvattnet (½ mil mel. Kärna och Staka fjället) NB. Kärna Sjön och Små Sjöarne nedan för. - komma genom Lillån ned i Hökvattnet. Mellan Kärna och Ersfjället ½ mils Käl - mel. detta och Harafjället ½ mil dito - mel. Detta och Skalfjället 3/8 mil. NB. Länsmans fjället ligger N. om Hara Fjället - 2 mil i N. från Länsm. Fj. Är Ruf-Fjället - 1 mil längre i N. Munnsfjället. NB. Grubbfjället märkes mel. Er och Hara-Fjällen - ¼ mils bred Käl å ömse Sidor. - Mel. Er och Haka Fjället ligger Laka Vattnet. - Stor Vulvurn under Länsm. Fjället. - Lill-Vulvurn under Skal Fjället. Staka Fjället tros vara högst närs Muns Fjället - mel. Vulvurn och Stor Stensvattnet ¾ mil. Sjön är 1 mil lång, ¾ mil bred - därifrån i S. till Stor el. Gunnarvattnet (hvars åboer där fiska) 3 mil.¹⁵*

Vad innebar "Lappsbogen"? Var det en vedertagen benämning på samernas marker före avvitringen, eller var det ett uttryck som Fale Burman själv hade hittat på?

¹² Prawitz 1967, s. 16

¹³ Prawitz 1967, s. 17

¹⁴ Prawitz 1967, s. 17

¹⁵ Fale Abrahamsson Burman, *Fale A. Burmans koncept-dagböcker förda under resor i Jämtland åren 1793-1802*, Faks.-uppl., Jämtlands läns museum, Östersund, 1991[1894]

Gåxsjöfjället

Gåxsjöfjället har haft en brokig och komplicerad historia. Inte nog med att området har varit känt under flera olika namn, även nyttjanderätten till skattefjället har varierat. Under vissa perioder har skatten betalats av samer och däremellan av bönder från Gåxsjö eller Sikås. I slutet av 1600-talet och början av 1700-talet hade bönderna en *tjänstelapp* som brukade fjället för deras räkning. Att *tjänstelappen* ägnade sig åt jakt, fiske och bäverfångst kan man läsa i domboken 1710, men om han även bedrev renkötsel känner vi inte till. Och om han gjorde det, vem ägde i så fall renarna, han själv eller bönderna?

Det skattefjäll som i jordeboken för Ströms socken 1718 kallades för *Gåxsjöfjället* hade enligt källmaterialet även andra benämningar. I landshövding Frölichprotektorial från 1695 kallades området *Södra delen av Tiärna fjäll* (Kiärnafjäll, Kärnäsfjäll). Även beteckningen *Vita eller Gåxsjö fjäll* förekommer.¹⁶ *Skol- eller Skalfjället (Skol-Nils fjäll)* tycks ha varit en del av samma område, eller hela området.¹⁷

Hur och av vem Gåxsjöfjället brukades före 1645 är okänt. Första gången fjället återfinns i arkiven är 1682, men då inte kallat Gåxsjöfjäll utan en del av Kärnäsfjället (Tiärnafjäll). Fjället innehades av samer Skol-Nils. Hans namn finns i 1680 års jordebok som en av de sex samer som betalade lappränta i Ströms socken. Hans andel kallades ibland för Skol- eller Skalfjället. Av okänd anledning lämnade Skol-Nils och hans son Klemet Nilsson fjället efter ett par år, och försummade även att betala skatt. Skatten för fjället betalades istället av bonden Jöns Ersson i Sikås. Eftersom Skol-Nils inte hade hörts av inrymde befallningsmannen Flodin 27 november 1682 Jöns Ersson i Skol Nils fjäll. I landshövding Frölich protektorial 1695 uppges att södra delen av Tiärnafjäll innehades av samer Lars Jönsson, som var dräng hos Jöns Ersson i Sikås. Prawitz menar att södra delen av Tiärnafjäll avsåg Gåxsjöfjället, som hade *kommit i bondehand*. Vid skattejämkningen 1704 innehades södra delen av Tiärnafjäll av bönderna Erik och Johan Jönsson i Gåxsjö.¹⁸

I en dombok från 1710 står att Gisselåsmännen hade besvärat sig över *tjänstelappen* Lars Jönsson, som för bönderna i Gåxsjös räkning brukade Tiärnafjället, vilket gränsade mot Gisselås byamäns avradsländ Öjarskogen. Lars Jönsson hade fiskat och jagat på fjället och dessutom förstört böndernas bäverhus (om det var på skattefjället eller på avradsländ Öjarskogen som Lars Jönsson hade fiskat och jagat förstås inte av texten, vår anmärkning). *Gåxsjöbönderna drog skatten, men lappen nyttan*. Men Gåxsjöbönderna hävdade att det inte var deras *tjänstelapp* som ensam ansvarade för skadegörelsen. Lars Jönsson drunknade på vårisen i Lakavattnet. Hans kvarlevor hittades långt efteråt och fraktades i en näverkasse upp under Lakavattenbergets stup. Där placerades liket i ett stenkummel där det fick ligga mer än hundra år. På 1920-talet fraktades kvarlevorna till Laxsjö kyrkogård.¹⁹

¹⁶ Prawitz 1967, s. 18

¹⁷ Prawitz 1967, s. 15-16

¹⁸ Prawitz 1967, s. 15-16

¹⁹ Gunnar Englund, *Hammerdals/Gåxsjö historia D. 2 Historia tiden 1645–1720*, [Ny utg.], BoD, Stockholm, 2013, s. 84

Klemet Nilssons son Jon Klemetsson försökte åren 1714 och 1715 återfå Gåxsjöfjället som både hans far och farfar (Skol-Nils) hade betalat skatt för, vilket han dock inte lyckades med. Fjället innehades vid den tiden av Jöns Erssons son, klockaren Johan Jönsson i Gåxsjö. Jon Klemetsson gjorde ytterligare ett försök den 17 november 1730, men även detta misslyckades. Skol-Nils fjäll innehades nu av Gåxsjö byamän med Anders Jönsson i Sikås.²⁰ I domboken för 1715 står att klockaren Johan Jönsson i Gåxsjö innehade *Schola fjäll* (Skalfjäll). Samen Jon Clementsson åtalade 1730 Gåxsjö byamän för att de innehade Skalfjället och åberopade att hans far för 45 år sedan hade innehaft fjället, men inte kunnat betala skatten eftersom han var fattig.²¹

1794 ansökte samnen Olof Andersson om att få nyttja *det så kallade Hwita- eller Gåxsjö fjäll*, som då under flera år hade legat öde, till betesland. Länsstyrelsen beslutade 19 augusti samma år att fjället skulle försäljas genom auktion till högstbjudande för nyttjande under sex år. Fjället inropades av samnen Anders Jonsson i Norrgården för 20 Sk. i årlig ränta från och med 1795 till 1800. Den 30 augusti 1802 hölls åter auktion. Fjället inropades nu för de följande sex åren mot 20 Sk. i årlig avränta av Pål Olofsson i Ottsjön.²²

Vad som hände med Gåxsjöfjäll från 1808, när Pål Olofssons kontrakt bör ha gått ut, och fram till avvittringen har vi inte hittat några uppgifter om, förutom att Gåxsjöfjället var upptaget som skattefjäll i 1825 års jordebok.²³

Gåxsjö och Sikås

Kyrkbyn Gåxsjö ligger vid sydöstra stranden av Gåxsjön i södra delen av Strömsunds kommun. Första gången Gåxsjö nämns i skrift är 1410. Gåxsjö socken bildades 1893 genom utbrytning ur Hammerdals socken. Kyrkan uppfördes åren 1884 - 1886, före dess tillhörde området kyrkligt Hammerdal. De östra delarna av Hotagsfjällen syns väl ifrån Gåxsjö och fågelvägen är det inte långt mellan byn och skattefjället. Området däremellan utgörs av skog, myrar och vattendrag. Byn Sikås ligger ungefär en mil sydöst om Gåxsjö och har en historia som lär sträcka sig åtminstone fem hundra år tillbaka i tiden.

En stor flyttningsled mellan renarnas sommar- och vinterbetesland går förbi Gåxsjö på Gåxsjön. Leden kan inte längre användas på hösten på grund av vattenregleringar, men används fortfarande på vårflyttningen. Antagligen användes området kring Gåxsjö som vinterbetesmark tidigare.²⁴

²⁰ Prawitz 1967, s. 15-16

²¹ Englund 2013, s. 84

²² Prawitz 1967, s. 18, bilaga 31, 32 och 33

²³ Valfrid Larsson, *Samernas helärsmarker i Jämtlands och Kopparbergs län: omfattning, belägenhet och tillkomst : kortfattad redogörelse*, Östersund, 1979

²⁴ Muntlig uppgift Antaris Gråik, 2020

Avvittringen

Avvittringen allmänt

Avvittringen var en lantmåteriförättning i Norrland vars syfte var att skilja den statligt ägda marken från enskildas marker och samtidigt främja nybyggen. I Jämtlands län skedde avvittringen i mitten av 1800-talet. Avvittringen blev förödande för samerna eftersom stora delar av deras marker avvittrades till fördel för markägarna. Konsekvensen blev att samerna hänvisades till högfjällen då bönder och nybyggare hade tilldelades de bästa gräsbärande markerna. Samerna protesterade hos Kungl. Maj:t mot att så mycket betesmark hade tagits ifrån dem, och begärde att få tillbaka sina tidigare markrättigheter. Protesterna ledde till ett kungligt brev 1841 där samerna garanterades att renbetesmarkerna skulle utökas. Samma år lagstodgades att lapplänsmannen skulle kalla samerna till avvittringssammanträden. Men avvittringen hade då redan vunnit laga kraft och besluten gick inte att revidera. Staten försökte lösa problemen genom att lösa in ett antal fastigheter som några år tidigare hade upplåtits som privat mark och upplåta dem för renskötsel. På så vis skapades de jämtländska renbetesfjällen.²⁵

Före avvittringen på 1840- och 1850-talen omnämndes de av samer nyttjade fjälltrakterna som *skattefjäll*. Avvittringen stöddes av en särskild författning, *Kungligt brev den 20 april 1841, angående bestämmelser av säkra gränser för lappallmogens i Jämtlands läns renbetestrakter*. Förrättningen med syfte att *tilldela lappallmogen nödigt utrymme för renbete samt skog till bränsle* skulle påbörjas så snart två avvittringslandtmätare kunde avdelas för uppgiften. För de utstakade markerna bestämdes en årlig ränta i smör. Enligt det kungliga brevet stadgades även att *fisket i de sjöar och strömmar som fanns inom lapparnas sålunda avrösade (avgränsade) betesmarker, borde, därest detsamma inte var försett med indelt ränta, åtfölja betesrättigheten med särskild ränta*. Inga nybyggen borde upplåtas i fjälltrakterna förrän samernas betesmarker blivit utstakade.²⁶

Innebörden av 1841 års nådiga brev blev att lappskattefjällen i Jämtlands län blev avsatta för samernas behov. Enligt föreskrifterna i brevet fastställde därefter länsstyrelsen under åren 1847 - 1856 ränta för varje lappskatte- eller renbetesfjäll, beräknad för renbete och fiske. När räntorna var fastställda upplåts fjällen genom inrymningsbrev. Mot att de betalade skatten blev samerna tillförsäkrade att idka renskötsel samt fiska i sjöar och vattendrag på skattefjällen.²⁷

Avvittring i Hotagsfjällen

Eftersom det inte kom in några anbud på Härkelfjellet vid arrendeauktion 1803 uteslöts detta fjäll ur jordeboken.²⁸ Avvittringen av de i 1825 års jordebok upptagna skattefjällen Murfjäll, Vinklumpfjäll och Gåxsjöfjäll samt avvittringen av några krononybyggen skedde som sista delen av avvittringen inom gamla Föllinge socken (nuvarande Föllinge, Laxsjö och Hotagens socknar). Beredning och förrättningar gjordes åren 1845 - 1850. Den 16

²⁵ Lars Thomasson, "Om samerna i Åre: en översikt och några reflektioner", i *Gammalt och nytt 1985–1986*

²⁶ Larsson 1979

²⁷ Elof Huss, *Utredning rörande renbetestrakter för lapparna i Jämtlands och Kopparbergs län*, Östersund, 1959, s. 7

²⁸ Prawitz 1967, s. 18

november 1854 utkom Länsstyrelsen avvittrings- och skattelägningsbeslut, och 21 december 1855 kom Kungl. Maj:ts utslag. Därefter redovisas i nuvarande Hotagens socken *renbetesfjällen* Murfjäll 1:1 om 41 306 ha, Vinklumpfjäll 1:1 om 35 349 ha samt Gåxsjöfjäll 1:1 om 27 279 ha.²⁹

Här återges en skrivelse från Jon Thomasson till Kungl. Maj:t 1850 där samerna i Gåxsjöfjäll vill försäkra sig om äganderätten till alla fiskevatten inom fjällen:

Goxsjöfjäll

Till Kongl. Maj:st Höga Befattningsgafvande öfver Jämtlands Län!

Som vi nu börja hoppas att få se ett slut på afvittringen af våra skattefjäll, hvadan vi af renbetestrakterne bekomma vår afskiljda del, återstår att försäkra oss om äganderätten till alla Fiskewatten inom våra fjell, hvarförutan vi ej kunna hafva vårt lifsuppehälle, enär Fisken utgör en hufvuddel af vår föda, hvarföre vi i djup ödmjukhet hos Kongl. Maj:st Höga Befattningshafvande härmedest anhålla, att få mot skälig ränta blifwa ägare af de Fiskewatten som ligga inom vårt nu afrösade Skattefjell, neml. Halfva Stensjön, halfva Rörvattnet, Fälpvattnet (?), sjöarne Stor a och Lilla Wulfvuren, Bäfvvattnet, Haravattnet, en del af Hysjekojen, halfva Djupvattnet, med flera småvatten utan namn.

Gåxsjö Skattefjell den 1te augusti 1850.

Jon Thomasson, Gåxsjöfjell

Resolution (till Jon Thomassons skrivelse ovan)

Som, enligt de vid skatteläggning af Lappalmogens renbetes trakter följde grunder, alla inom sådana trakter befintelige fiskewattenåsättas ständiga penninge räntor och öfverlemnas Lapparna till begagnande, påkallar denna ansökning intet ferskildt beslut, utan öfverlemnaden åt styresmännen för afvittrings werket förste Lantmätarn J.. Alhin för att beläggas handlingarna rörande Gåxsjöfjället skatteläggning. Östersund Landskont. Den 21. Nov. 1850".³⁰

Sedan avvittringen fastställts genom länsstyrelsens särskilda utslag den 16 november 1854 hölls den 4 april 1855 sammanträde med samerna om fördelning och rätt till de tre skattefjällen. Därefter inrymde länsstyrelsen genom särskilda utslag den 21 maj 1855 innehavare i fjällen.³¹

Sammanträdet med samerna angående fördelningen av skattefjällen Gåxsjöfjäll, Murfjäll och Winklumpfjäll hölls i Tuvattnet i Föllinge 4 april 1855. Samerna hade kallats till mötet dels genom särskild kallelse till de samer som bodde i trakten och dels genom kungörelse i angränsande kyrkor. Från Gåxsjöfjäll inställde sig Jon Thomasson, Lars Andersson och Jöns Perssons barn genom medsökaren Per Jönsson. Från Murfjället kom Per Larsson genom hustrun Anna Jonsdotter, Per Olofsson, Per Jonsson samt Jon Mårtensson genom hustrun Sunni Jonsdotter och från Winklumpfjäll deltog Mårten Olsson, Olof Mårtensson och Torkel

²⁹ Larsson 1979

³⁰ Jämtlands Läns Landskontor, Avgjorda mål, 1850 II, Avförda 1850

³¹ Prawitz 1967, s. 19, bilaga 35

Torkelsson. Samtliga närvarande same hördes angående fördelning och rättigheter till fjäll och fiskevatten. Fördelningen blev³²:

Gåxsjöfjell	Jon Thomasson	7/12
	Lars Andersson	3/12
	Jöns Perssons barn	2/12
Winklumpfjell	Olof Mårtensson	1/2
	Lars Thomasson	1/2
Murfjell	Jöns Persson	1/5
	Per Olofsson	1/5
	Per Larsson	1/5
	Sigrin Persdotter	1/5
	Mårten Olsson	1/5

Vid sammanträdet i Tuvattnet 4 april 1855 framkom att det fanns olika åsikter om vilken person som egentligen var den förste skatteinnehavaren av Gåxsjöfjäll. Samtliga närvarande same var överens om att det inte var Olof Andersson, som tidigare hade uppgivits. Denna hade visst under någon tid varit i Gåxsjöfjäll, men mest vistats i andra fjälltrakter och även i Norge. Istället var den äldste skatteinnehavaren en same vid namn Thomas Thomasson som levde under första delen av 1700-talet. Hans barn hette Klemet, Johan och Kjerstin. Klemet dog utan barn men hade före sin död sålt en del av fjället på södra sidan till Lars Andersson. Kjerstin dog ogift och Johan hade sonen Tårkel och döttrarna Kjerstin och Margit. Tårkel, som dog utan arvingar, sålde sin del till Sven Nilsson i Tuvattnet, som senare sålde delen till Jon Thomasson, som var en av de som sökte del i fjället. Kjerstin var gift med Jon Thomasson och Margit med Jöns Persson, vars barn sökte del. Lars Anderssons barn var Anders, Lars, Pål och Mickel, av vilka Anders hade efterlämnat sin del till sonen, sökanden Lars Andersson. Lars var gift med Sara Henricsdotter, som efter mannens död sålt till Jon Thomasson. Efter denna redogörelse av släktskap gjordes en uträkning av hur många andelar var och en av de sökande skulle ha, se bilaga 35 nedan.³³ Skol-Nils, som enligt källmaterialet var den förste som betalade skatt för Gåxsjöfjäll, tycks inte ha nämnts vid mötet, vår kommentar.

Resultatet av sammanträdet med samerna 4 april 1855 blev att *den del af Lappmarken inom Fölinge socken, som fått namnet Gåxsjö fjäll* skattlades till en årlig ränta av 1 L (oläsligt) 6 (oläsligt) smör. De fiskevatten som tillhörde fjället; *Öfre Wulfvaren, Lilla Wulfvaren, Gubbfjellsvattnet. Bäfvervattnet med sina tjärnar Trullsvattnet, eller Nysjök, två tredjedelar av Stensjön, halva Rörvattnet, Harvattnet, Fälpvattnet och halva Djupvattnet* skattlades till 2 Rr 36 sk. 10 rst. Banco. Ansökningar om besittningsrätt till fjället hade inkommit av Lars Larssons änka Sara Henricsdotter, Jöns Perssons barn; Per, Maria och Segred, Jon Thomasson samt Lars Andersson. Se bilaga 37 för redogörelse av hela sammanträdet.³⁴

³² Prawitz 1967, bilaga 35

³³ Prawitz 1967, bilaga 35

³⁴ Prawitz 1967, bilaga 37

Utifrån de motstridiga uppgifter som framkom vid sammanträdet 4 april 1855 kommenterar Gunnar Prawitz uppgifterna om vem som innehade Gåxsjöfjäll på 1700-talet: *Vid studiet av sammanträdesprotokollet och utslagen faller det i ögonen, att något sammanhang icke finnes med de ovan omtalade förhållandena från 1700-talet. Mest konfunderande är uppgiften om Gåxsjöfjällets innehavare efter den före mitten av 1700-talet avlidne Tomas Tomasson. Enligt den förutstående utredningen hade detta fjäll redan på 1600-talet kommit i bondehand och ännu i början på 1800-talet varit utarrenderat till personer, som icke återfinns bland Tomas Tomassons efterlevande. Förklaringen torde vara, att det område, som vid avvittringen utlades för jordbruksenheten Gåxsjöfjället, icke omfattade de äldre Gåxsjöfjällets område utan togs från något eller några av de andra fjällen. Tomas Tomasson och hans efterlevande ha kanske besuttit det vid avvittringen utlagda området. Det gamla Gåxsjöfjällets område, förmodligen detsamma som utarrenderades, synes ha, åtminstone till större delen tagits i anspråk för skogsanslag åt byar och nybyggen.*³⁵

Gåxsjöfjäll efter renbeteslagen 1886

När den första renbeteslagen kom 1886 (i Jämtlands län trädde den i kraft först från och med 1889) upphörde systemet med skattefjäll. Samerna, som tidigare enskilt hade betalat skatt för att nyttja ett skattefjäll för renbete och fiske, indelades nu i av staten bestämda lappbyar (från 1971 samebyar) där de skulle bedriva kollektiv renskötsel och ha gemensam nyttjanderätt. I och med renbeteslagen upphörde lappräntan och staten krävde att samerna skulle lämna tillbaka inrymningsbrevet till sina skattefjäll, något som många samer var högst ovilliga till.³⁶ I lagen fastslogs att renbetesfjällen inte fick upplåtas till annan verksamhet än renskötsel. Det innebar att de nybyggen som hade börjat tas upp på renbeteslandet av samer som lämnat renskötseln sågs som illegala.

För att utvidga renbetet och säkra rennäringen löste staten i samband med införandet av renbeteslagen 1886 in flera fjällhemman som ombildades till kronohemman inom renbetesfjällen. De tidigare hemmansägarna blev arrendatorer. Inom Hotagens dåvarande lappby löste staten in hemmanen Almdalen, Bågavattnet och Munsvattnet. Hemmanet Almdalen ligger inom Gåxsjöfjäll.

Skattefjällen Murfjället, Gåxsjöfjället och Vinklumpfjället kom att ingå i Hotagens lappby. Innan lagen infördes hölls ett sammanträde med samer och bofasta i Hotagens skola den 20 juli 1887. Samerna representerades av *fjällmännen* Anders Paulsson och Jacob Stefanus Jacobsson. På mötet diskuterades bland annat hur lappbyns gränser skulle dras och vilka hemman som borde lösas in av staten för att utvidga renbetet.³⁷ Två år senare, 19 januari 1889, hölls ytterligare ett möte med samerna. Förslaget att Gåxsjöfjäll, Murfjäll och Vinklumpfjäll skulle slås samman till en lappby gillades. Vid mötet gjordes även

³⁵ Prawitz 1967, s. 19

³⁶ Lars Thomasson, "Samerna", i Rolén, Mats & Thomasson, Lars (red.), *Jämtlands och Härjedalens historia D. 5 1880-1980*, Jämtlands läns museum, Östersund, 1990

³⁷ Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Lappbyindelningenshandlingar samt handlingar angående folkräkning av samer, FX1:2, 1856-1949, bild 13-17

en granskning av inlämnade renmärken. Till lappbyns ordningsman utsågs Daniel Mårtensson.³⁸

I samband med lappbyindelningen upprättades längder med namn på de samer som ansågs höra till respektive lappby samt hur många renar de ägde. Namn och födelseår antecknades, däremot inte vilket skattefjäll personerna hade varit skrivna på. För de flesta samer i Hotagens lappby finns inget renantal antecknade i längden. Ägde de inga renar, eller fanns det andra orsaker till att renantal inte redovisades? För några personer finns anteckningar om vart de vistades, om de var nybyggare och liknande uppgifter. Till lappbyindelningslängden finns en bilaga, *Förteckning öfver lappbyarna i Jemtlands län, med indelta lappar och renar*. I Hotagens lappby fanns 44 män, 45 kvinnor samt 27 barn under 16 år. Antalet renar uppgavs vara 4879 stycken. Av okänd anledning har lappfogden till denna summa lagt till 3661 renar, alltså 75 % av det av uppgivna renantalet, som *anses böra tilläggas*. Varför förklaras inte. Det är intressant att inte fanns upptaget några renar som ägdes av de bofasta, vilket det gjorde i alla de andra lappbyarna i Jämtlands län samt Idre.³⁹ Man kan fråga sig om den uppgiften stämmer, och i så fall varför? I Lappfogdens dagböcker finns en förteckning över vilka samer som var kyrkoskrivna i Hotagens lapp-församling i samband med införandet av renbeteslagen.⁴⁰ För Gåxsjö skattefjäll antecknades (i marginalen finns delvis svårlästa blyertsanteckningar om personerna):

Henrik Jonsson f. 1832
son Jonas f. 1865
son Henrik f. 1870
son Tomas f. 1882

Anders Larsson f. 1839
hustru Kristina Olofdotter f. 1856
son Lars Olof f. 1880
dotter Brita f. 1884
dotter Maria Kristina f. 1890

Jonas Olofssons änka Sigrid Larsdotter(?)
son Paul Jonasson f. 1875
dotter Sara Maria f. 1778
son Olof Jonasson f. 1887

Petrus Jonsson f. 1832
hustru Margareta Pålsdotter f. 1825

Torkel Jonasson Fjällgren f. 1860
hustru Kristina Jonsdotter f. 1872
son Jon Olof f. 1897
dotter Maria f. 1900
dotter Sigrid Elisabet f. 1902
son Nils Paulus f. 1907

³⁸ Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, FX1:2, bild 54-56

³⁹ Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, FX1:2, bild 38

⁴⁰ Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, lappfogdens dagböcker D5:1, 1870-1920, bild 60-61

Enligt Lappfogdeberättelsen 1896 hade samerna på Gåxsjöfjället då för länge sedan lämnat renskötseln. *Om Gåxsjöfjällets lappar är ingenting att säga, ty de hafva för lång tid tillbaka blifvit utarmade och deras afkomlingar lefva numera antingen i fjällen såsom nybyggare eller renskötare, eller ock å bygden såsom arbetare. Fjällen omfattar östra delen af lappbyns område, och har Almdalens by blifvit inköpt för dess utvidgning*".⁴¹

Vad hade hänt med samerna på Gåxsjöfjället, varför hade de lämnat renskötseln och blivit "utarmade" som lappfogden uttryckte sig? Det finns inga uppgifter i arkiven om vad som hade hänt dem, men i slutet av 1800-talet / början av 1900-talet är det väl känt att många renskötare av olika anledningar, frivilligt eller ofrivilligt, slutade med renskötsel. Hårt rovdjurstryck, dåliga betesår, minskade betesmarker efter avvitrningen, och problem när skattefjällssystemet upphörde var några orsaker, men det kan även finnas anledningar som vi inte känner till.

Kulturlämningar på Gåxsjöfjäll

Arkivuppgifterna visar att många samer har bedrivit renskötsel på Gåxsjöfjäll, åtminstone från slutet av 1600-talet när Skol-Nils betalade skatt för fjället, men säkerligen var det åtskilliga renskötare i området långt dessförinnan även om skrivna uppgifter saknas. Många generationer renskötare innebär att det måste finnas mängder av spår efter dem; visten, rengården, mjölkgruppar, gravar, offerplatser och annat. I Hotagsfjällen har aldrig bedrivits någon systematisk fornlämningsinventering, vilket innebär att väldigt få lämningar efter äldre tiders renskötsel har blivit registrerade i fornlämningsregistret (FMIS). När Ernst Manker, dåvarande intendent på Nordiska museet, besökte Hotagens lappby under sitt arbete med dokumentation av Sveriges samtliga fjällsamebyar på 1940-talet noterade han att rester och spår efter äldre visten fanns på ett flertal ställen i Hotagsfjällens östra delar, bland annat vid Skalfjället och Stenfjället som båda låg inom Gåxsjöfjället. Några närmare upplysningar lämnade han inte.⁴² Däremot har Manker skrivit om en känd offerplats vid Hussekojje i fjällsträckningens östra del. *Mellan ett par bäckarmar har påträffats en stengrupp, bildande ett slags altare med en större stenhäll på några mindre, som kan tyda på en tsiekku. Kring altaret fanns en mängd renhorn och ben samt trasor och band delvis fastknutna vid hornen*.⁴³ (Manker. Lapparnas heliga ställen). Renskötaren Antaris Gråik har hört berättas om offerplatsen av äldre renskötare. Enligt dem ska en seite ha försvunnit från offerplatsen. Seiten hade stått på en flat liggande sten på offerplatsen. En större boplats lär ha funnit i närheten.⁴⁴

Personer som var skrivna på / skattade för Gåxsjöfjäll

Lappförsamlingar

⁴¹ Lappfogden i Jämtlands län, Årsberättelser, B2:1, bild 16

⁴² Ernst Manker, *De svenska fjälllapparna*, Svenska turistföreningens förlag, Stockholm, 1947

⁴³ Ernst Manker, *Lapparnas heliga ställen: kultplatser och offerkult i belysning av Nordiska museets och landsantikvariernas fältundersökningar*, Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1957

⁴⁴ Muntlig uppgift Antaris Gråik, 2020

1746 genomförde kyrkan en församlingsreform för samerna i Jämtlands län. Samerna bokfördes därefter i särskilda lappförsamlingar utan anknytning till övriga församlingar. Samernas präst kallades pastor lapponum och var ibland präst även för övriga församlingar. Från början fanns det en lappförsamling, Föllinge lappförsamling, som omfattade hela Jämtlands lappmark, men efter hand delades den upp i fyra lappförsamlingar; Frostvikens, Hotagens, Undersåkers och Hede. Hotagens lappförsamling ingick i Föllinge lappförsamling till år 1851. Hotagens lappförsamling hade egen kyrkobokföring från 1855. Lappförsamlingarna upplöstes i och med ingången av 1942 genom kungligt beslut.

Tomas Tomasson

Den första kända skatteinnehavaren av Gåxsjöfjället ska ha varit Tomas Tomasson som enligt uppgifter levde under första halvan av 1700-talet, senast 1750.⁴⁵ Då sonen Johan föddes 1770 kan dock detta inte stämma.⁴⁶ Troligen levde han minst 20 år senare än det som tidigare uppgetts. Tomas hade barnen, Johan, Klemet och Kerstin. På 1600-talet ska även Härkilefjäll ha ägts av en man med namnet Tomas Tomasson. Han kallades Bre-Tomas. Sommaren 1751 försvann en man kallad Thomas Andersson Bred i Gåxsjöfjäll. Han hittades död året efter, och uppges som gammal och skröplig vid tiden för försvinnandet.⁴⁷ Med tanke på namnet kan denne Tomas Andersson Bred kanske ha varit en ättling till Bre-Tomas i Härkilefjäll. Kan det även tänkas att Tomas Tomasson i Gåxsjöfjäll var en ättling till Tomas Andersson Bred och då även den något tidigare Tomas Tomasson i Härkilefjäll? Kanske hade Tomas Tomasson i Gåxsjöfjäll blivit förväxlad med Tomas Andersson Bred som dog 1751, och att det är därför han i vissa källor uppges som död före 1750?

Tomas Tomassons barn:

- Kerstin Tomasdotter förblev ogift och hade inga efterkommande.⁴⁸
- Klemet Tomasson fick inga barn, men sålde sin del av Gåxsjöfjället till Lars Andersson.⁴⁹
- Johan Tomasson gifte sig 1800 med Segrid Torkelsdotter och omnämns då som "Skattefjällslappen".⁵⁰

Johan Tomasson

Johan Tomasson (1770–1834) fick tillsammans med hustrun Segrid Torkelsdotter (f. 1772) barnen Kerstin (f. 1802)⁵¹, Marget (f. 1808) och Torkel (f. 1810).⁵²

Deras barn:

- Kerstin Johansdotter (f. 1802) gifte sig 1824 med Jon Thomasson.⁵³

⁴⁵ Prawitz 1967, bilaga 35

⁴⁶ Föllinge lappförsamlings arkiv, Husförhörslängder, A1:3, 1823–1866, s. 13

⁴⁷ Föllinge lappförsamlings arkiv, Husförhörslängder, A1:1, 1746–1798, bild 51, s. 38

⁴⁸ Prawitz 1967, bilaga 35

⁴⁹ Prawitz 1967, bilaga 35

⁵⁰ Föllinge lappförsamlings arkiv, Födelse- och dopböcker, C:1, 1800–1853, bild 62

⁵¹ Föllinge lappförsamlings arkiv, C:1, bild 59, s. 12

⁵² Föllinge lappförsamlings arkiv, C:1, bild 17, s. 19

⁵³ Föllinge lappförsamlings arkiv, C:1, bild 65

- Marget Johansdotter (1808–1840) gifte sig med Jöns Persson från Murfjäll och fick barnen Per, Johan, Maria och Segrid.⁵⁴ Vid avvittringen 1855 blev de fyra syskonen tillsammans ägare av 2/12 av Gåxsjöfjället.⁵⁵

Marget dog tidigt och Jöns gifte senare om sig med Carin Larsdotter (f. 1819). Hon var dotter till de tidigare andelsägarna av Gåxsjöfjället, Lars Larsson och Sara Hindricksdotter.⁵⁶ Han fick flera barn med henne.⁵⁷

Av Marget och Jöns' barn dog Johan tidigt, Maria dog ogift och Segrid gifte sig med en arbetare från Köttsjön och flyttade.⁵⁸ Sonen Per (1832–1873) höll till i Murfjäll och gifte sig med Sara Larsdotter (f. 1830) som även hon var dotter till de tidigare andelsägarna av Gåxsjöfjället, Lars Larsson och Sara Hindricksdotter, och därmed syster till Jöns styvmor. Per och Sara Larsdotter fick döttrarna Maria Margareta, som dog ung, och Kristina, som flyttade till Östersund.⁵⁹

- Torkel Johansson (f. 1810) förblev ogift men sålde sin del av Gåxsjöfjället till Sven Nilsson i Tuvattnet. Sven Nilsson sålde i sin tur andelen i Gåxsjöfjället till Jon Thomasson, make till Tomas Tomassons sondotter Kerstin.⁶⁰

Lars Andersson

Lars Andersson, som hade köpt den del av Gåxsjöfjället som hade tillfallit Tomas Tomassons son Klemet, fick fyra söner, Anders, Lars, Pål och Mickel.

Hans barn:

- Pål och Mickel Larsson uppges aldrig ha bott i fjällen, utan beskrivs som sockenlappar i andra församlingar.⁶¹ Lars Anderssons andelar i Gåxsjöfjället hamnade därmed hos sönerna Anders och Lars.
- Anders Larsson (1779–1856) gifte sig med Marget Jonsdotter. De fick barnen Sunni (f. 1811) och Lars (1814–1863).⁶² Sonen Lars blev ägare av 3/12 av Gåxsjöfjället efter fadern.⁶³ 1838 gifte sig Lars med Brita Mårtensdotter och de fick sönerna Anders och

⁵⁴ Föllinge lappförsamlings arkiv, Husförhörslängder, A1:3, 1823–1866, bild 24, s. 16

⁵⁵ Prawitz 1967, bilaga 35

⁵⁶ Föllinge lappförsamlings arkiv, C:1, bild 28

⁵⁷ Hotagens kyrkoarkiv, Husförhörslängder, A1:3, 1855–1863, bild 93, s. 10

⁵⁸ Föllinge lappförsamlings arkiv, A1:3, bild 24, s. 16, Hotagens lappförsamlings arkiv, Födelse- och dopböcker, C:1, 1855–1894, bild 34, s. 228, Hotagens kyrkoarkiv, Husförhörslängder, A1:5, 1877–1883, A1:5, bild 177, s. 16

⁵⁹ Hotagens lappförsamlings arkiv, C:1, bild 25, s. 180, Hotagens kyrkoarkiv, A1:3, bild 93, s. 10, Hotagens lappförsamlings arkiv, Husförhörslängder, A1:2, 1893–1896, bild 21, s. 16

⁶⁰ Prawitz 1967, bilaga 35

⁶¹ Landskontorets i Jämtlands län resolutionsbok år 1855, landsarkivet i Östersund. Den 21 maj. Nr 105, 126/1842, 165/1850, 259, 261/1852

⁶² Föllinge lappförsamlings arkiv, Husförhörslängder, A1:2, 1804–1822, bild 13, s. 5

⁶³ Landskontorets i Jämtlands län resolutionsbok år 1855, landsarkivet i Östersund. Den 21 maj. Nr 105, 126/1842, 165/1850, 259, 261/1852

Mårten samt dottern Märet.⁶⁴ De två bröderna Anders (1839–1928) och Mårten (1848–1898) blev senare nybyggare i Djupvattsberg.

- Lars Larsson (1788–1835) gifte sig med Sara Henriksdotter. De fick flera barn, bland annat dottern Sara (f. 1830). Lars dog genom hängning 1835 och hans hustru Sara sålde därefter deras del av Gåxsjöfjället till Jon Thomasson, han som hade gift sig med Tomas Tomassons sondotter, Kerstin Johansdotter.⁶⁵

Jon Thomasson

Den nästa stora skatteinnehavaren av Gåxsjöfjället blev Jon Thomasson. Han föddes i Undersåkers lappförsamling den 10 Januari 1803. Hans föräldrar var Tomas Jonsson och Segrid Henricksdotter.⁶⁶ Jon gifte sig 1824, med Kerstin Johansdotter (1802–1887). Kerstin var dotter till Johan Tomasson, en av de tidigare skatteinnehavarna av fjället och sondotter till den äldsta skatteinnehavaren, Tomas Tomasson.⁶⁷ Sedan Kerstin hade ärvt sin del av fadern Johans andelar i Gåxsjöfjället, och Jon hade köpt tillbaka den del som Kerstins bror, Torkel, tidigare hade ägt och sedan såld till Sven Nilsson i Tuvattnet, samt även köpt änkan Sara Hindricksdotters del, var Jon den största ägaren av Gåxsjöfjället och besatte 7/12 av fjället.⁶⁸ Jon och Kerstin fick barnen Johan (1825-1862), Sigrid (f. 1826), Henrik (f. 1832), Kerstin (f. 1834) och Karin (f. 1841).⁶⁹ Jon dog 1865 och Kerstin 1887.⁷⁰

Deras barn:

- Johan Jonsson dog ogift 1862.⁷¹
- Sigrid Jonsdotter gifte sig 1862 med Jakob Mikelson från Nursfjäll i Rörvik, Norge, och flyttade dit.⁷²
- Jon Jonsson uppges efter moderns död som boende på bygden. I folkräkningen för 1890 beskrivs han som "fiskarlapp" och utan stadigt hemvist.⁷³
- Henrik Jonsson gifte sig även han 1862, med Maria Lisa Mikelsdotter från Rörvik, troligen en syster till Sigrid Jonsdotters man, Jakob.⁷⁴

⁶⁴ Föllinge lappförsamlings arkiv, A1:3, bild 63, s. 8, Hotagens kyrkoarkiv, A1:3, bild 92, s. 9

⁶⁵ Föllinge lappförsamlings arkiv, A1:3, bild 26, s. 18, Föllinge lappförsamlings kyrkoarkiv, C:1, bild 59, s. 12, Prawitz 1967, bilaga 35

⁶⁶ Undersåkers lappförsamlings arkiv, Födelse- och dopböcker, 1783–1877, C:1, s. 52

⁶⁷ Föllinge lappförsamlings arkiv, C:1, bild 65

⁶⁸ Prawitz 1967, bilaga 35

⁶⁹ Föllinge lappförsamlings arkiv, A1:3, bild 164, s. 8

⁷⁰ Hotagens kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, C:1, 1846–1894, bild 32, s. 222, Hotagens kyrkoarkiv, Husförhörslängder, A1:1, 1812–1831, s. 12

⁷¹ Hotagens lappförsamlings arkiv, Födelse- och dopböcker, C:1, 1855–1894, bild 31, s. 220

⁷² Hotagens lappförsamlings arkiv, C:1, bild 25, s. 180

⁷³ Hotagens lappförsamlings arkiv, Husförhörslängder, A1:1, 1884–1892, bild 41, s. 33, Folkräkning 1890 - Hotagens lappförsamling, Jämtlands län, bild 4

⁷⁴ Hotagens lappförsamlings arkiv, C:1, bild 25, s. 180, Hotagens kyrkoarkiv, Husförhörslängder, A1:5, 1877–1883, bild 175, s. 13

- Kerstin Jonsdotter uppges, som sin bror Jon, som boende på bygden efter moderns död. I folkräkningen för 1890 uppges hon vara utan stadigt hemvist.⁷⁵
- Karin Jonsdotter gifte sig med Nils Torkelsson Rönnqvist från Ansättfjäll och de blev senare nybyggare på Djupvattnsberg.⁷⁶

Henrik Jonsson

Henrik Jonsson (f. 1832) var son till Jon Thomasson och Kerstin Johansdotter.⁷⁷ Han gifte sig 1862 med Maria Lisa Mickelsdotter från Rörvik (f. 1841).⁷⁸

Henrik och Maria Lisa fick sönerna Jonas (f. 1865), Michael (f. 1870), Johan (f. 1872), Petrus (f. 1879) och Thomas (f. 1882).⁷⁹

I folkräkningen för 1880 anges Henrik som "fjällapp" men i folkräkningen för 1890 har benämningen ändrats till "fiskarelapp".⁸⁰ Uppenbarligen hände något mellan åren 1880 och 1890 som innebar att Henrik och hans familj slutade med renskötsel och gick över till att leva av fiske. Muntliga traditioner om hur det gick till när Henrik blev renlös lever fortfarande kvar. Henrik lär ha haft en stor renhjurd. En höstnatt när de höll på att samla renarna kom vargen och skingrade renhjorden, som sprang till fjälls och sedan inte gick att samla ihop. Efter den händelsen blev familjen fiskarsamer och bosatte sig på västra sidan av Storfulvurn där de lär ha haft två kåtor nästan nere vid sjön.⁸¹ Traditionen styrks av ett protokoll från ett möte mellan lappfogden och befolkningen i Hotagens lappby 1899 där det uppges att Henrik då ägde sju renar.⁸²

Lars Svanberg från Södra Öhn har berättat om hur det gick till när Henrik och familjen blev renlös enligt hur han själv hört historien:

"Jag vet inte vilket år det var. Enligt det jag fått berättat gick det till på det sättet att de hade samlat ren i Hotagsfjällen. Det var mycket varg då. De hade nog ganska bra med ren för de hade drängar också. De drev ned renarna mot Lakavattnet och kom, som jag har förstått det, ned ungefär där leden går nu. De hade så stora problem med varg att de hade räknat ut att de skulle ta renarna till hägnet där. Därefter stängde de för dalgången och eldade hela natten. Men det var så kallt och de hade inte räknat med att isen på Lakavattnet skulle lägga sig. Vargen kom då efter sjökanten. Hela renhopen kom stormande uppefter dalgången och det gick inte att stoppa dem. Det bar iväg färbi dem och vidare till fjälls. Renhopen lät sig därefter inte samlas mera. Händelsen inträffade på morgonen och efter den

⁷⁵ Hotagens lappförsamlings arkiv, Husförhörslängder, A1:1, 1884–1892, bild 41, s. 33, Folkräkning 1890 - Hotagens lappförsamling, Jämtlands län, bild 4

⁷⁶ Hotagens lappförsamlings arkiv, C:1, bild 26, s. 182

⁷⁷ Föllinge lappförsamlings arkiv, C:1, bild 40

⁷⁸ Hotagens lappförsamlings arkiv, C:1, bild 25, s. 180

⁷⁹ Hotagens kyrkoarkiv, A1:3, bild 91, s. 8, Hotagens lappförsamlings arkiv, Husförhörslängder, A1:2, 1893–1896, s. 12

⁸⁰ Folkräkning 1880 - Hotagens lappförsamling, Jämtlands län, bild 2, Folkräkning 1890 - Hotagens lappförsamling, Jämtlands län, bild 2

⁸¹ Muntlig uppgift Lars Svanberg, 2020-03-12

⁸² Lappfogdens i Jämtlands läns arkiv, FX1:2, bild 54

natten blev familjen fiskesamer. De bosatte sig då uppe på västsidan av Storfulvurn. Nästan mitt emellan Stensjöån och utloppet där det är som närmast upp till fjällkanten. Det är ganska brant där. De hade två kåtplatser nästan helt nere vid sjön.

En gång för ungefär 40 år sedan var jag ute och såg efter björn där i kanten. Då gick jag på två stolphärbärgen som var ruttna och ihoprasade. Men det syntes ju att det var det det var. Det var ganska långt från sjön, kanske 200-300 meter upp. Jag hade ju hört att det skulle finnas bosättningar nere vid sjön så jag gick dit. Där anser jag att jag att jag hittade stället där kåtorna hade varit”.⁸³

Henrik blev änklings då hustrun Maria Lisa dog 1893.⁸⁴ Från mars 1900 uppges att han vistades hos arrendator Nils Jonsson i Lakavattnet. Han då led av ”sinnessjukdom” och var ej arbetsför. Sönerna Mickael, Johaan, Petrus och Thomas uppgavs ej äga annat än ”hvad de kunde tjäna för dagen” och för Henrik krävdes därför fattigvårdsunderstöd.⁸⁵ I december 1910 kom Henrik till ålderdomshemmet Fjällgård i Undersåker. Där dog han av ”ålderdom och skröplighet” 1911.⁸⁶

Sonen Michael flyttade till Jokkmokk och Henrik dog i Grong i Norge. Sönerna Jonas, Johan, Petrus och Thomas blev kvar i Gåxsjöfjäll där Petrus dog redan 1900, Johan 1904 och Thomas 1910.⁸⁷

Jonas Henriksson

Jonas föddes 1865. Under föräldrarna Henrik Jonsson och Maria Lisa Mickelsdotters levnadstid uppehöll sig Jonas troligen i Gåxsjöfjäll, medan han senare anges som arbetare och vistades i Svaningen.⁸⁸

Enligt muntliga traditioner ska Jonas ha vigt sitt liv till att jaga varg, huvudsakligen genom att lägga ut gift.

Lars Svanberg, Södra Öhn, berättar så som han själv fått berättats från en jaktkamrat, Jonas Hansson, som kände Jonas Henriksson:

”Men giftet var dåligt, de (vargarna) dog inte på en gång. Jonas Hansson sa att de nog hade för dåligt gift för de hittade inte alla de döda vargarna. För att få ut skottpriset måste de hitta de döda vargarna och det var ett väldigt letande efter dem. Det hände att de hittade de döda vargarna efter att det blivit bart också.”⁸⁹

Jonas lämnade föräldrarnas boställe och flyttade ut på övre holmen på Stensjöflyn där han troligen bodde länge och väldigt enkelt och där han försörjde sig på jakt och fiske. Många år

⁸³ Muntlig uppgift Lars Svanberg, 2020-03-12

⁸⁴ Hotagens lappförsamlings arkiv, A1:2, s. 12

⁸⁵ Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Protokoll vid sammanträden med lappbyarna, A1:3, 1899-1871, bild 9

⁸⁶ Hotagens lappförsamlings arkiv, Död- och begravningsböcker., F:1, 1895-1934, s. 17

⁸⁷ Hotagens lappförsamlings arkiv, Församlingsböcker, A2:1, 1895-1934, s. 20

⁸⁸ Hotagens lappförsamlings arkiv, A1:2, bild 17, s. 12, Hotagens lappförsamlings arkiv, A2:1, bild 33, s. 20

⁸⁹ Muntlig uppgift Lars Svanberg, 2020-03-12

efter hans död fanns fortfarande rester efter hans ägodelar kvar på stället där han bodde, bland annat hans slipsten.

Lars Svanberg berättar om en dag Jonas Henriksson fick besök av kamraten Jonas Hansson:

*“Han hade två och tre hundar. Han hade väldigt bra jakthundar. Han jagade ju mycket mård också, och fiskade så klart, men han levde ju lite på pälsfångst. Han var på väldigt bra humör den dagen för det hade gått väldigt bra för han. Han hade då tagit loss näver från en björk och skrivit på den att “Lappmannen Jonas Hindricksson sköt den 9 eller 10 dennes två älgar och en jörv”. Det skrev han med kol på nävern och han ville att Jonas Hansson skulle ta den med sig för han ville att det skulle komma in i Jämtlands Tidning. Det gjorde det nog också. Han hade skjutit två älgar och en jörv på samma dag, så då tyckte han att det hade gått bra”.*⁹⁰

Nämnda lyckade jakt har det inte gått att hitta igen uppgifter om i Jämtlands Tidning men jägaren Jonas Henriksson lyckades flera gånger. Den 16 september 1895 stod det till exempel i Jämtlandsposten att: *“En järf sköts den 11 dennes af lappmannen Jonas Henriksson i Gåxsjöfjäll, Hammerdal”*, och den 21 september samma år, stod det i tidningen Jemtland, att: *“Lappmannen Jonas Henriksson från Gåxsjöfjell sköt 2 elgar den 2 d:s”*.⁹¹

Jonas dog av leversjukdom den 27. Juni 1932. I samband med sin död omnämns han som *“fiskare och lappman i Gåxsjöfjäll”*.⁹²

Karin Jonsdotter och Nils Torkelsson Rönqvist

Karin (1841–1916) var yngsta dotter till skatteinnehavaren av Gåxsjöfjäll Jon Thomasson och hans hustru Kerstin Johansdotter. Karin gifte sig 1869 med Nils Torkelsson (f. 1837–1926) som var son till Thorkel Thorkelsson och Stina Larsdotter från Stenfjället. Nils tog sig tidigt namnet Rönqvist.⁹³ Nils och Karin fick först sonen Torkel 1870 som dog redan samma dag efter erhållet nöddop.⁹⁴ Därefter följde barnen Jonas (f. 1872), Kristina (f. 1874) Lars (f. 1876), Nils Teodor (f. 1878), som bara blev två år, Sigrid (f. 1880), Märta Maria (f. 1882) och Nils Teodor (f. 1884).⁹⁵

Familjen bedrev renskötsel först i Ansättfjäll och senare, omkring 1870–1880, i Oviksfjällen innan de återvände till Hotagen.⁹⁶ Enligt en skrivelse som Nils T. Rönqvist gjorde för Östersundsposten 1881 befann han sig då åter i Hotagsfjällen, efter att kort innan ha flyttat från Oviksfjällen. Han var då fortfarande renskötare. Skrivelsen vittnar om de stora

⁹⁰ Muntlig uppgift Lars Svanberg, 2020-03-12

⁹¹ Jämtlandsposten, 1895-09-16, Jemtland, 1895.09.21

⁹² Hotagens lappförsamlings arkiv, F:1, s. 38

⁹³ Föllinge lappförsamlings kyrkoarkiv, C:1, bild 44, Föllinge lappförsamlings kyrkoarkiv, A1:3, bild 52, s. 42

⁹⁴ Hotagens lappförsamlings arkiv, C:1, s. 8

⁹⁵ Hotagens lappförsamlings arkiv, C:1, bild 26, s. 182, Hotagens lappförsamlings arkiv, C:1, s. 8 -16

⁹⁶ Hotagens lappförsamlings arkiv, A1:1, s. 4, *Blad ur lapparnes bok 2 Same-folk : om unga och gamla*, 1932, s. 118

utmaningar och svårigheter som renskötarna i Hotagen fick utstå och kan kanske ge en förklaring till varför Rönnqvist senare valde att lämna renskötarlivet och bli nybyggare.

Nils T. Rönnqvists skrivelse till Östersundsposten 1881:

“Vi nomader hava som er tidnings läsare skola förstå, många besvärligheter, då vi med våra renhjordar skola förflytta oss från en ort till en annan, men svårare än allt vad vi upplevat blev oss den nu tillryggalagda vintern och värst den sista flyttningen, som anträdde den 6 sistlidne April och slutade den 23 Maj, då vi omsider anlände till vår gamla hemort Hotagsfjellen.

Vi tvungos nemligen under denna svåra vinter, att med vår renboskap söka de högsta fjellryggarna, der både människor och djur ledo av den svåra kylan, och der våra renar begrovos av snöstormarna eller svulto ihjel. Till snöstormarna och kölden kom vargen och gjorde oss skada. Men de motgångar vi ledo under vägen till Hotagen voro dock det svåraste, som vi fingo utstå; den ena renflokken efter den andra spriddes vidt omkring i skogarna och en stor del av dessa, för vilka vi hoppades på folkets välvilja, hava blivit hetsade och jagade till döds av hundarna, så att de oftast återfunnits ihjelrivna, halvdöda med avbrutna ben. Ofta har renkon jagats till dess hon kastat kalv. Men största skadan sker derigenom, att renflokkarna sprängas och försingras av hundarna, så att det även med otrolig möda bliver fåfängt att söka hålla den tillsammans.

Bragta till förtvivlan av all denna förföljelse ha vi tvungits att värja oss; vi ha försökt att framskaffa skäl och bevis genom att fastaga hundar, som jagat renar och med lag sökt skaffa oss rätt. Oftast mislyckas dock sådana försök, men i stället födes derav osämja och hat. Der man förut av oförstånd låtit hundarna springa fria, när renar funnos nära, der låter man dem sedan utan hejd föröva sin förföljelse.

Den nöd vi haft och hava att utstå, är sådan att den icke kan varken med lag eller makt avhjelpas. Det är därför vi vända oss till de rättänkande hemmansegare och nybyggare, som fatta vår belägenhet och betänka att renboskapen är lappens enda livsuppehälle; vi vända oss till dem med bön att, der renar gå fram eller finnas i närheten, bispringa oss med att icke låta hundarna onödigtvis springa lösa och jaga våra djur. Vi begära detta av deras barmhertighet och rättskänsla. Och vi våga det icke utan hopp, ty det har under vår vandring genom Jemtland, visat sig att folket i vissa socknar och byar haft hjerta för vår belägenhet. Särskilt ville vi kunngöra stor tack och beröm till folket inom Offerdal, Hallen, Mörsill och även inom Föllinge och byn Laxviken. Visst kan olika natur, sinnelag och bildning göra att vi på ena orten möta mera välvilja än på en annan. Men också tro vi, att om alla rätt visste huru illa vi ha det på våra vandringar, skulle rättskänslan, medlidandet och välviljan mana dem att genom liten vaksamhet på sina hundar söka hjälpa oss.

Det är denna, av verklig nöd föranledda bön, som jag på egna och andras vägnar har vågat framställa till Jemtlands befolkning.

Hotagen i Juni. Nils Rönnqvist.⁹⁷

I Hotagen slog sig familjen sedan ner som nybyggare i Almdalen, Gåxsjöfjäll, där Nils, enligt ett lappfogdeprotokoll från januari 1889, hade ett arrende och samtidigt fortfarande ägde 200 renar.⁹⁸ Från 1898 finns uppgifter om att Nils och familjen höll till vid det närliggande nybygget Djupvattsberg, där också Anders Larsson, och tidigare även Anders' bror, Mårten Larsson, arrenderade.⁹⁹ Under en tid gick det väldigt bra för Nils och Karin men snart blev flera av barnen sjuka. Kostnaderna för sjukhusvård och läkemedel blev höga och för att betala utgifterna måste de sälja ut av sina ägodelar. I Djupvattsberg kunde de inte längre driva som arrendatorer men stannade kvar och levde av fiske fram till både Nils och Karin först blev boende på Fridshems ålderdomshem, därefter, 1914, på ålderdomshemmet Fjällgård i Undersåker.¹⁰⁰ På Fjällgård blev Karin och Nils livet ut. Karin avled där 1916 och Nils 1926. Båda begravdes i Undersåker.¹⁰¹

Nils Torkelsson Rönnqvist och hans familj återkommer under kapitlet *Nybyggen på Gåxsjöfjäll*.

Sara Larsdotter

Sara Larsdotter (f. 1830–1895), var dotter till skatteinnehavaren av Gåxsjöfjäll, Lars Larsson och hans hustru Sara Henriksdotter.¹⁰² Då Sara var 5 år dog fadern och hennes mor sålde familjens del av Gåxsjöfjället till Jon Thomasson. Enligt uppgifter från kyrkoboken höll Sara Larsdotter senare till på bygden. 1858 gifte hon sig med Per Jönsson i Murfjäll som också var skatteinnehavaren i Gåxsjöfjället, Johan Tomassons, barnbarn.¹⁰³ Saras äldre syster, Karin Larsdotter, hade gift sig med Pers far, Jöns Persson, några år tidigare, och då Sara gifte sig med styvsonen blev hon även systemens svärdotter.

Sara och Per fick två döttrar, Maria Margareta (f. 1860) och Kristina (f. 1865).¹⁰⁴ Per dog redan 1873. Tre år senare, 1876, gick också deras äldsta dotter, Maria Margareta bort i lungdot. Hon blev 15 år.¹⁰⁵

Sara själv blev 65 år gammal och avled den 9 juli 1895.¹⁰⁶ I samband med hennes död stod, i Sundsvalls Tidning, följande minnesord över Sara Larsdotter:

En "civilicerad" lappkvinnas historia.

Till Jämtlandsposten skrives från Föllinge: Som jag ej sett någon dödsruna öfver någon af fjällfolket vill jag härmed rista en liten sådan öfver nu aflidna 65-åriga lappänkan

⁹⁷ Östersundsposten, 1881-06-20

⁹⁸ Lappfogdens i Jämtlands läns arkiv, Lappbyindelningshandlingar samt handlingar angående allmän folkräkning av same, F11:2, 1856-1949, bild 65

⁹⁹ Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Protokoll vid sammanträden med lappbyarna, A1:1, 1896-1971, s. 96-97

¹⁰⁰ *Blad ur lapparnes bok 2 Same-folk : om unga och gamla*, 1932, s. 118

¹⁰¹ Hotagens lappförsamlings arkiv, F:1, s. 22,32

¹⁰² Föllinge lappförsamlings kyrkoarkiv, C:1, bild 39

¹⁰³ Hotagens lappförsamlings arkiv, C:1, bild 25, s. 180

¹⁰⁴ Hotagens kyrkoarkiv, A1:3, bild 93, s. 10

¹⁰⁵ Hotagens lappförsamlings arkiv, C:1, s. 224/227

¹⁰⁶ Hotagens lappförsamlings arkiv, F:1, s. 1

Sara Larsdotter från Murfjället; detta isynnerhet som jag är förvissad om att damtidningen Idun ej kommer att ha ett ord till öfvers om "Stor-Sara" som hon alltid kallades. Hon föddes i likhet med större delen af sitt släkte i någon lappkåta, under omständigheter, hvarom de, hvilka icke sett lapparnas lif i fjällen, ej kunna göra sig den ringaste föreställning. Af sin mor bars hon under sitt första lefnadsår i en för barn särskildt urhålkad trädstam, öfverdragen med skinn (kallad "no") och detta såväl på skidor under vintern, som öfriga årstider i ur och skur vid renvallning dygnet om. När hon blef ett eller annat år äldre, dock ej så gammal att hon kunde stå på egna skidor – d.v.s. 4 år - instoppades den lilla i ett renkalfskinn, hopsytt som en påse med ludna sidan inåt, och så instufvades hon mången gång i en "keris" - "akja" - tillsammans med husgerådssakerna, en ren förspändes och det bar af, ofta med svindlande fart, utöfver backar och stup vid flyttningar emellan lägerplatserna. - Med den skötsel lapparnas barn erhålla är det ett under att de kunna hållas vid lif.

Vid 17 års ålder intogs "Stor-Sara" vid missionsskolan i Laxsjön, där hon vistades under 2 år. Hon visade sig ega goda förståndsgåfvor och en ovanligt vacker sångröst och var vid den tiden känd litet öfver allt i de norra socknarna. Iklädd sin lappska dräkt var hon en skönhet bland fjällens döttrar; men under sitt vistande vid missionsskolan hade hon, i likhet med många andra, invant sig i de bofastes lefnadssätt, hvarföre hon vid slutad skolgång öfvergaf lapparnas sträfsamma lif och tog tjänst hos bönder som piga. På samma gång iklädde flickan sig svensk kvinnodräkt; huruvida hon till utseende vann därpå vill jag låta vara osagdt.

Vid 28 års ålder inträdde hon i äktenskap med en lappyingling, som i likhet med henne hade genomgått missionsskolan, men efter slutad skolgång tagit tjänst hos bofasta och iklädt sig deras dräkt. Därigenom kom hon i det något ovanliga förhållandet att hon blef svärdotter till sin några år äldre syster – denna var nämligen gift med en änkling som i förra giftet blef fader till Saras make!

Som fallet ofta är när lapparna blifva gifta och försöka lifnära sig som bofaste, blef nu fattigdom och nöd första följden af Saras äktenskap. Sista reseturen, att låna sig en häst och en släde eller förskaffa sig en kälke för att begifva sig ut på tiggarrått, höll Sara, som egde ett högsint sinnelag, sig för god, och försökte hon alltid draga sig fram på ett hedrande sätt. Under sista åren, eller sedan hon blef änka har hon å stadsskogen vallat Östersundsbonas kor, hvilket efter hennes egen tanke nog var litet förmer än att valla böndernas. Efter en kort tids sjukdom afled hon den 9 dennes.

Obemärkt, bortglömd och okänd hade hon blifvit af sina stamförvanter i fjällen; så blef äfven hennes sista färd enkel och obemärkt. Vid hennes jordfästning var blott, förutom prästen, klockaren, kyrkvärden och kyrkvaktaren, hennes yngsta, nu lefvande barn, en flicka, närvarande. Efter aktens slut nedkastade dottern under strida tårar i grafven en bukett af den vackra skogsblomman linnéa.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Sundsvalls Tidning, 1895.07.23

Nybyggen på Gåxsjöfjäll

Samiska nybyggare i Jämtland, allmänt

Under andra hälften av 1800-talet var det många samer som av olika anledningar tvingades upphöra med renskötseln. En orsak var avvitringen, som i många fall hade inneburit att samernas marker, och därmed renbetet, hade begränsats svårt till förmån för bönderna. Andra orsaker var hårt rovdjurstryck och besvärliga betesförhållanden under flera på varandra följande år. Ett alternativ till traditionell renskötsel blev att bosätta sig mer eller mindre permanent på något lämpligt ställe på renbeteslandet och där leva på jakt och fiske samtidigt som man kanske hade kvar ett mindre antal renar och eventuellt någon ko eller get. Dessa bosättningar togs upp utan tillstånd från myndigheterna. Länsstyrelsen i Jämtlands län uppmärksammade tidigt problemet med att allt fler samer inte längre levde av renskötsel, och fattigdom och svåra levnadsomständigheter gjorde att behovet av alternativa försörjningsmöjligheter stadigt ökade. I lappfogdeberättelsen från 1896 uppgavs att bofasta samer på renbetesfjällen förekom speciellt i Offerdals och Hotagens socknar. Dåvarande lappfogden i Jämtland föreslog därför att samer som inte längre bedrev renskötsel skulle få möjlighet att ta upp nybyggen på renbeteslandet. Men ett sådant förslag stred mot regeringens intentioner med samerna. Statens grundsyn var att den enda möjligheten för samerna att överleva som ras var att de skulle fortsätta sina liv som nomadiserande renskötare. Enligt detta synsätt skulle permanent boende i kombination med brukande av jorden leda till undergång för samerna. I den första renbeteslagen som kom 1886 blev det därför lagstadgat att renbetesfjällen enbart fick brukas till renskötsel och ingenting annat. Detta innebar att alla samiska permanentbosättningar på renbeteslandet betraktades som illegala. Länsstyrelsen i Jämtlands län hade dock en mer liberal syn på de problematiska frågorna beträffande samiska bosättningar än vad 1886 års renbeteslag egentligen tillät.¹⁰⁸

Almdalen

Nybygget Almdalen ligger på Grubbfjällets sydsluttning inom Gåxsjö skattefjäll. Nybygget togs upp omkring 1823 och kallades då för Grubbdalen eller Grubbfjället. För att inte förväxlas med krononybygget Grubbdalen inom skattefjället Grubbdalsfjäll i Offerdalsfjällen ändrades namnet till Almdalen vid skatteläggningen 1857.¹⁰⁹ Det har publicerats uppgifter om att Grubbfjället, och därmed området kring Almdalen skulle ha blivit bortböxlad till fjällmannen Nils Larsson redan 14 februari 1793 mot en ränta av 1 Rd. 32 öre silvermynt,¹¹⁰ men det har inte gått att hitta källor som styrker denna uppgift och allt tyder på att Grubbfjället här har blivit förväxlat med Grubbdals skattefjäll i Offerdals socken.¹¹¹

Den första nybyggaren i Almdalen var hattmakargesällen Anders Sjödin från Mårdsjön i

¹⁰⁸ Jäma och Ljungdahl 2001, s. 7-14

¹⁰⁹ Hilding Johansson, *Torp o ensliga gårdar: nordjämska bosättningar/fjällägenheter*, Lagerström, Krokom, 1992, s. 5

¹¹⁰ Johansson 1992, s. 5

¹¹¹ Sverige. Gränsdragningskommissionen för renskötselområdet. *Samernas sedvanemarkar: betänkande*, Fritze, Stockholm 2006, s. 359

Stugun (f. 1873) och hans hustru Ingeborg Persdotter. De slog sig ner där omkring 1823.¹¹² Deras söner Per, Jöns och Erik ska därefter alla ha varit bosatta i Almdalen där de fram till 1854 beskrevs som *inhyses*.¹¹³ De nybyggen som togs upp utan lov från myndigheterna kallades för *inhyseslägenheter*.¹¹⁴ Först 1838 sökte Anders Sjödin om att få anlägga ett nybygge vid Grubbfjället.¹¹⁵ Några år senare, 1845, bedrevs jordbruk på nybygget i Almdalen av Anders Sjödins söner, Erik Blad och Jöns Andersson.¹¹⁶

Vid ett avvittringssammanträde i Almdalen i juli 1850 deltog, förutom nybyggarna, samerna Olof Mårtensson från Vinklumpsfjäll samt Lars Andersson och Jon Tomasson från Gåxsjöfjäll. Förrättningsmännen hade gjort en besiktning på nybygget och konstaterat att de boende hade byggt och odlat ganska mycket och att det fanns ovanligt god tillgång till slätter. Därför tillfrågades samerna om de och nybyggarna kunde komma överens att gården skulle få finnas kvar, trots att den låg ”väl långt uti fjellen” och att det hade inkommit klagomål på att nybygget gjort intrång på renbetet. Efter lång förhandling enades parterna om att gården skulle bli kvar som kronotorp, eftersom arton personer då skulle klara sig undan ”elände och hungersnöd”. Samerna skulle ändå ha tillgång till tillräckligt stora renbetesmarker eftersom gården inte var så stor. Samerna förbehöll sig rätten att, utan att bli åtalade av kommande brukare på kronotorpet, låta sina renar beta på gårdens inägor under vårens vandringar upp mot fjällen. I gengäld skulle nybyggarna kunna nyttja bete utanför rågränserna för sina kreatur. Enligt protokollet skulle två brukare kunna livnära sig på nybygget även om markerna inte ansågs vara de bästa.¹¹⁷ Almdalen är enligt mantalslängderna första gången upptaget som krononybygge 1856, före dess hade nybygget legat under Lakavattnet. 1858 låg Almdalen som eget hemman.¹¹⁸

Enligt husförhörslängder och mantalslängder var det många personer som bodde i Almdalen genom åren. Bland annat nämns Jonas Jonsson med familj som nybyggare där fram till 1863 då han och hans hustru Kerstin Olsdotter så tragiskt omkom vid drunkning.¹¹⁹ Även Göran Persson med familj höll till i Almdalen fram till 1863 då de flyttade till Laxviken.¹²⁰ Jonas Nilsson med familj nämns i husförhörslängderna som inhyses vid Grubbfjället redan under tiden 1832–1852 och vid sonen Anders födsel 1834. Vid sönerna Jonas och Pehrs födsel 1836 och 1839 uppges familjen som boende vid Lakavattnet.¹²¹ Troligtvis var inte Jonas Nilsson och familjen bosatta i Almdalen utan vid nybygget Lakavattnet som ligger sydost för Almdalen.

¹¹² Johansson 1992, s. 6, Stuguns kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, C:2, 1798–1851, bild 233, Föllinge kyrkoarkiv A1:6, 1832-1852, s. 190

¹¹³ Anna Engman, *Almdalen – ett nybygge från 1823. Arkeologisk undersökning och kulturhistorisk utredning*, Rapport – Jamtli 2017:21, Jamtli 2017, s. 31-32

¹¹⁴ Gränsdragningskommissionen för renskötselområdet, *Samernas sedvanemarkar: betänkande*, s. 140

¹¹⁵ Jämtlands läns landskontor, Resolutionskoncept huvudserie, 1937-1938, A3a:8, nr. 56

¹¹⁶ Engman 2017, s. 4

¹¹⁷ Lantmäterimyndigheten, 23-lax-11, avvittringskarta och akt 1857

¹¹⁸ Anna Engman, *Kulturhistorisk inventering av fjällägenheten Almdalen 1:1*, Rapport – Jamtli 2016:16, Jamtli 2016, s. 8

¹¹⁹ Föllinge kyrkoarkiv, Husförhörslängder, A1:8, 1862–1872, s. 266, Föllinge kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, C:4, 1862–1882, s. 190

¹²⁰ Föllinge kyrkoarkiv, A1:8, s. 92, 266

¹²¹ Föllinge kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, C:3, 1806–1861, s. 250, 278, 306

Det samma gäller nybyggaren Nils Jonsson som uppges som innehavare av 1/8 mantal av Almdalen i husförhörslängderna för 1862–1872 och som även han kan knytas till Lakavattnet där han föddes 1830 och bodde då han gifte sig 1855.¹²² Från och med 1875 uppges familjen som utflyttad från Almdalen och åter igen som boende i Lakavattnet.¹²³ Kanske bodde nämnda familjer i Lakavattnet men brukade jorden i Almdalen där de uppehöll sig i perioder, utöver den de hade i Lakavattnet.

Vidare nämns före bonden Anders Olsson med familj som inflyttad från Tuvattnet till Almdalen 1882 och utflyttad därifrån till Laxsjön 1884.¹²⁴ Bonden Jonas Jonsson från Offerdal uppges som utflyttad från Almdalen till Hotagen 1884, medan arbetaren Anders Olsson från Värmland uppges som utflyttad från Almdalen till Laxsjö med sin stora familj 1887.¹²⁵ Brukaren Olof Olofsson nämns som inflyttad till Almdalen från Hotagen 1882 och utflyttad till Laxsjö 1884.¹²⁶

I vår undersökning har vi inte hittat någon same som brukade nybygget under dess första tid, men från omkring 1889 uppges renägaren Nils Torkelsson Rönqvist från Ansättsfjäll med familj som en av arrendatorerna, samtidigt som han hade 200 renar.¹²⁷ Enligt mantalslängderna arrenderade Rönqvist nybygget mellan 1890 och 1902. Under några av dessa år fanns det åboer även på den andra delen av nybygget.¹²⁸ Anledningen till att Rönqvist och hans familj sökte sig till Almdalen var antagligen att hans hustru Karin Jonsdotter var dotter till Jon Tomasson som hade varit skatteinnehavare av Gåxsjöfjäll, och på så sätt hade en geografisk anknytning till platsen.

Från 1898 finns uppgifter om att Rönqvist och hans familj höll till vid det närliggande nybygget Djupvattsberget.¹²⁹ Enligt källorna ser det ut som Rönqvist vistades både i Almdalen och Djupvattsberget vid samma tidpunkt, och det är svårt för oss att förstå hur detta hänger ihop. Troligtvis bodde han huvudsakligen i Djupvattsberget medan han samtidigt brukade jorden både där och i Almdalen.

Almdalen var en av de gårdar som 1890 köptes in av staten för utvidgning av renbeteslandet. Gården blev kronohemman och de före detta ägarna blev arrendatorer.

En annan same, Thomas Larsson, nämns under Almdalen i husförhörslängden redan för tiden 1872–1881 där hans namn är överstruket utan vidare förklaring. Troligen handlar det här om en felskrivning där Thomas Larsson, nybyggare vid Flinten under vinklumpsfjäll, av ett misstag har skrivits in under Almdalen, därefter upptäckts och överstrukits.¹³⁰

¹²² Föllinge kyrkoarkiv, A1:8, s. 266, Föllinge kyrkoarkiv, C:3, s. 220, Föllinge kyrkoarkiv, C:3, bild 294

¹²³ Föllinge kyrkoarkiv, Husförhörslängder, A1:9, 1872–1881, s. 1a, 310

¹²⁴ Föllinge kyrkoarkiv, Husförhörslängder, A1:10, 1882–1891, s. 2, 103, 392

¹²⁵ Föllinge kyrkoarkiv, A1:10, s. 1-2

¹²⁶ Föllinge kyrkoarkiv, A1:10, s. 2

¹²⁷ Lappfogdens i Jämtlands läns arkiv, F11:2, bild 65

¹²⁸ Engman 2016

¹²⁹ Lappfogden i Jämtlands län, A1:1, s. 96-97

¹³⁰ Föllinge kyrkoarkiv, A1:9, s. 2

Förutom att nybyggaryrket var ett tungt fysiskt jobb slet troligen nybyggarna hårt ekonomiskt. Från 1836 uppges till exempel att nybyggaren Anders Sjödin i Grubbfjället genom sitt sjukliga och fattiga tillstånd, bad om att erhålla något understöd till livsuppehälle.¹³¹ Göran Persson anges vara utfattig i samband med att han flyttar från Almdalen och omnämns som torpare i Laxviken.¹³²

Djupvattsberget

Nybygget Djupvattsberget ligger vid Djupvattnet ett par kilometer söder om Almdalen. Det är oklart när nybygget togs upp men troligen var det de samiska bröderna Anders (1839-1928) och Mårten Larsson (1848-1898) som först slog sig ner där. Anders och Mårten var söner till Lars Andersson som innehade 3/12 av Gåxsjöfjället. De hade även en syster, Märet (f. 1845), som dog redan 1866.¹³³ Lars Andersson gick bort 1863 och hustrun Brita bara ett år senare.¹³⁴ Anders var därmed 24 år och Mårten bara 15 år då de blev föräldralösa. Det finns inga uppgifter om att någon i familjen skulle ha varit nybyggare i husförhörslängderna för 1855-1863, men från perioden 1877-1881 uppges att Lars Andersson och hustrun Brita Mårtensdotters söner, "nybyggarna" Anders och Mårten, uppehöll sig mellan Grubbfjället och Lakavattnet, vilket bör tyda på att de någon gång under den perioden hade slagit sig ner som nybyggare vid Djupvattsberget.¹³⁵ 1880 gifte sig "*nybyggaren och fjelldrängen*" Anders Larsson i Gåxsjöfjäll med "*arbetsqvinnan*" Kristina Olofsdotter i Lakavattnet.¹³⁶ Både Mårten och Anders, med sin växande familj, var då bosatta på Djupvattsberget. Från 1884 står dock Mårten som skriven och bosatt på bygden.¹³⁷ Det finns uppgifter om att Mårten Larsson i Djupvattsberget betalade fem kr för arrende av jakt, fiske, mulbete och slåtter på renbetesfjäll för 1895, medan han i församlingsboken vid samma tidpunkt fortfarande uppges som boende på bygden samt att han var sinnessjuk.¹³⁸

Det är osäkert när, men troligtvis någon gång under 1880-talet, tillkom även Nils Torkelsson Rönqvist som arrendator i Djupvattsberget. Vid samma tid var han även arrendator i Almdalen. I ett brev från 1896, skrivet av Nils' son, Jonas Rönqvist (f. 1872), till lappfogden, ber Jonas om att få arrendera ett nybygge i Djupvattsberget. Han hävdar att han fått muntliga löften av sin far om att få bebo hans hus där samt slå skogsslåtter och odla upp myrar i området. I brevet nämner han dessutom att han från barndomen har lärt sig att älska det hemmet, något som bör betyda att familjen hade uppehållit sig vid Djupvattsberget åtminstone under en tid av hans barndom. I nämnda brev informeras samtidigt om att Mårten Larssons nybygge vid den tiden låg öde och att huset var rivet. Troligen hade inte Mårten Larsson bott där sedan 1884, utan uppehållit sig på bygden.¹³⁹ Det finns inga uppgifter som tyder på att Jonas Rönqvist fick arrendera något

¹³¹ Föllinge kyrkoarkiv, Sockenstämmoprotokoll, K1:2, 1808–1845, s. 26

¹³² Föllinge kyrkoarkiv, A1:8, s. 92

¹³³ Hotagens kyrkoarkiv, A1:3, bild 92, s. 9

¹³⁴ Hotagens lappförsamlings arkiv, C:1, s. 222

¹³⁵ Hotagens kyrkoarkiv, A1:5, bild 176, s. 14

¹³⁶ Föllinge kyrkoarkiv, Lysnings- och vigselböcker, E1:1, 1876–1886, bild 9

¹³⁷ Hotagens lappförsamlings arkiv A1:1, s. 14, 33

¹³⁸ Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Inkomna diarieförda skrivelser, E2:1, 1896-1899, bild 816, Hotagens kyrkoarkiv, A1:5, s. 14

¹³⁹ Hotagens lappförsamlings arkiv A1:1, s. 4, Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, E2:1, bild 74

nybygge vid Djupvattsberget, men hans far, Nils T. Rönnqvist, nämns flera gånger som arrendator där under de kommande åren.

I Lappfogdens arkiv från 1898 uppges att Djupvattsberget då innehades av: *Anders Larsson som där hade: fähus, däri han och hans familj bor i en afbalkning, sommarfähus, mjölkbod och herberge. Där vinterföddes 4 nöt och 15 småfän. Märten Larsson, som på grund af sjukdom öfvergifvit sitt ställe och lemnat det till sin broder, ofvannämnde Anders Larsson. N.T. Rönnqvist arrendator å Almdalen, hvilken å det utarrenderade bygget hade ladugård med afbalkning, deri ställets arrendator bott, foderbod, sommarfähus och mjölkbod. Rönnqvist trodde sig å stället kunna vinterföda 5 nötkreatur och 10 småfän.*¹⁴⁰

Samma år, 1898, dog Märten Larsson av lungsot. Han ska då fortfarande ha varit boende på bygden.¹⁴¹

Anders Larsson och Kristina Olofsdotter hade fyra barn, Lars Olof (f. 1880), Brita (f. 1884), Anders Laurentius (f. 1886) och Maria Kristina (f. 1890).¹⁴² De hade även en dotter, Alma Karolina, som föddes 1893 men som dog redan 1894.¹⁴³ Den äldste sonen Lars Olof blev liksom sin far, arrendator i Djupvattsberget. I lappfogdens anteckningar finns uppgifter om att Lars Olof arrenderade slätter och bete åtminstone under åren 1905–1919. Under samma period arrenderade även Nils T. Rönnqvist slätter och bete där.¹⁴⁴ Rönnqvist bodde dock inte i Djupvattsberget under hela arrendetiden. 1914 flyttade både han och hustrun Karin till Fjällgård, samernas ålderdomshem i Undersåker.¹⁴⁵ Av deras åtta barn var det då endast dottern Kristina som levde, och troligen var det ingen som drev deras nybygge arrendetiden ut. I Lappfogdens arkiv angående nybyggen för tiden 1913–1959 uppgavs Anders Larsson som arrendator i Djupvattsberget. Hans familj bestod av fem personer och de innehade hus och odling.¹⁴⁶

Anders Larsson och sonen Lars Olof blev de sista arrendatorerna i Djupvattsberget. Anders gick bort av ålderdomssvagheter 1928.¹⁴⁷ Hans familj bodde troligen kvar i Djupvattsberget där Lars Olof fortsatte som arrendator ytterligare några år.¹⁴⁸

Närliggande nybyggen

Väster om Almdalen och Djupvattsberget, strax söder om sjön Nils-Jonsavattnet, ligger nybyggena Flyberg och Vackerrun. Även vid dessa nybyggen har flera personer med samisk bakgrund slagit sig ned som nybyggare.

¹⁴⁰ Lappfogden i Jämtlands län, A1:1, s. 96-97

¹⁴¹ Hotagens kyrkoarkiv, A1:5, s. 14, Hotagens lappförsamlings arkiv, F:1, s. 4

¹⁴² Hotagens lappförsamlings arkiv, A1:1, s. 14

¹⁴³ Hotagens lappförsamlings arkiv, A1:2, s. 13

¹⁴⁴ Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Lappfogdens dagböcker, D5:1, 1870-1920, bild 31-41

¹⁴⁵ *Blad ur lapparnes bok 2 Same-folk : om unga och gamla*, 1932, s. 118

¹⁴⁶ Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Lappnybyggen, Förslag och utredningar, F8c:1, 1913-1959

¹⁴⁷ Hotagens lappförsamlings arkiv, F:1, s. 34

¹⁴⁸ Hotagens lappförsamlings arkiv, Församlingsböcker, A2:2, 1935–1941, s. 25

Flyberg

Flyberg nämns första gången 1831 då Henrik Säfström från *Flyberget i Föllinge socken* sökte om att där få anlägga ett nybygge.¹⁴⁹ Henrik Säfström, som var dalkarl, och hustrun Brita Granström hade tidigare, vid sonen Pers födelse 1827, uppgetts som nybyggare vid Enarsvedjan i Offerdal. Vid dottern Catrinas dop 1831 uppgavs familjen som boende i Störåsen i Föllinge. Innan de inledde uppförandet av nybygget i Flyberg, ska de även ha påbörjat ett bygge vid Stora Foskvattnets västra sida men ändrat sig. Det är oklart om de slog sig ner i Flyberg men familjen blev iallafall till slut bosatta på Flinten, ett annat nybygge i området. Där är Säfström skattlagd redan från 1835.¹⁵⁰ Det har berättats att det vid sjön Lillflyn vid Flyberg fanns två stenar som kom fram vid lågvatten. De kallades för Henrik och Britta, och vittnade troligen om dessa två nybyggare.¹⁵¹

År 1850 ska Flyberg ha varit utan åbor.¹⁵² Kort därefter var området troligtvis bebodd av en familj från Hamnerdal, Jonas Persson med hustru, sonen Eric Jonsson med hustru och system Anna. De omnämns i ett sockenstämmoprotokoll för Föllinge 1858 i samband med uppförandet av ett nybygge i Flyberg.¹⁵³ Troligtvis hade familjen då redan bott i Flyberg under några år. 1852 gifte sig "Drengen" Erik Jonsson (f. 1827), med "lappflickan" Malin Jonsdotter (f. 1824). De uppges redan då som boende i Flyberg. Även 1853, då Malins systerson Lars döptes och Erik och Malin var bland faddrarna, uppges de som boende på Flyberg.¹⁵⁴

Malin Jonsdotter i Flybergs föräldrar var Jon Henriksson och hans hustru Cecilia Jönsdotter från Herkulfjäll. Troligtvis var det Malins syster Anna (f. 1819) som är "system" som 1858 omnämns som boende i Flyberg tillsammans med familjen.¹⁵⁵

Efter ett tag flyttade troligen Jonas Pehrsson med familj från Flyberg. I sockenstämmoprotokollet för Föllinge 1858 uppges att familjen då, efter en längre tid i Flyberg, istället uppehåller sig vid det närliggande Almdalen:

"[...] de hit till församlingen från Hamnerdahl och Arås för några år sedan inflyttade personerna, Jonas Pehrsson med hustru, dess son Eric Jonsson med hustru och system Anna Jonsd:r, hvilka en längre tid först uppehöll sig inom lappens till Hotagens kapellag gränsande skatteområde, hwarest de äfwen börjat anläggningen af ett nybygge under namn af Flyberg, hwarifrån de likwäl numera flyttat och sig å krononybygget i Almdalen inträngt, och för närvarande vistas, så blef enhälligt beslutat, att, genom ingifwen ansökan till Konungens befallningshafwande i länet söka handräckning för att få detta folk, som sanolikt på flere år ingen städes varit mantals- och skatteskrifvet, ålagdt att sig till Hamnerdahl ofördröjelingen återbegifwa,

¹⁴⁹ Jämtlands Läns Landskontor, Resolutionskoncept, huvudserie, A3a:5, s. 38

¹⁵⁰ Offerdals kyrkoarkiv, C:4, s. 288, Föllinge kyrkoarkiv, C:3, s. 222, Johansson 1992:65

¹⁵¹ Johansson 1992:67

¹⁵² Johansson 1992:65

¹⁵³ Föllinge kyrkoarkiv, K1:4, s. 148

¹⁵⁴ Föllinge lappförsamlings kyrkoarkiv, C:1, bild 50

¹⁵⁵ Hotagens kyrkoarkiv, C:1, s. 200, Föllinge lappförsamlings kyrkoarkiv, A1:3, s. 14, Folkräkning 1880 - Hotagens lappförsamling, Jämtlands län, bild 3

och hwarom kronoffjerdingsmannen Påhl Olofsson i Nyland befullmäktigades draga försorg”.¹⁵⁶

En annan tidig nybyggare i Flyberg var Lars Eriksson som flyttade dit från Flinten med sin familj 1882. Han bodde där till sin död 1889.¹⁵⁷

Tidigare nämnda Anna Jonsdotter, Malin Jonsdotter i Flybergs syster, gifte sig 1842 med *”fjälldräng”* Lars Thomasson.¹⁵⁸ Enligt husförhörslängden för 1857–1866 vistades familjen, som tillhörde Vinklumpsfjäll, då på bygden. Lars beskrivs samtidigt som *”Skattelapp äger ej en ren”*. Anna och Lars fick flera barn, däribland söner Thomas (f. 1845), Lars, (f. 1853) och Jonas (f. 1857).¹⁵⁹ Deras son Lars blev den nästa kända åboen i Flyberg medan äldsta brodern Thomas gifte sig med Brita Helena Jakobsdotter från Jakobsbygget och blev nybyggare i Foskvattnet och brodern Jonas blev nybyggare vid det närliggande Vackerrun.¹⁶⁰

Lars Larsson gifte sig 1886 med Karin Olsdotter. Han beskrivs redan då som *”nybyggare”*, medan hustrun uppges vara *”svensk”*.¹⁶¹ 1896 flyttade Lars och familjen till Flyberg. Där byggde de nytt då de tidigare husen var fallfärdiga.¹⁶² 1905 byggde han åter igen ett nytt hus och renoverade de övriga husen. Han utökade samtidigt även jordbruket med mera åkerbruk.¹⁶³ Lars Larsson blev i Flyberg till sin död 1912.¹⁶⁴ I folkräkningen för 1890 uppges att Lars Larsson är nybyggare i Vinklumpsfjäll medan han i folkräkningen för 1900 beskrivs som fjällman och renskötare i samma område. Enligt folkräkningen för 1910 är han arbetare.¹⁶⁵

Lars och Karin fick barnen Anna Lovisa, Olof Magnus, Brita Elina, Lars Alfred, Jonas Henrik, Klara Karolina, Hilma Maria Alexina och Alma Kristina. Sonen Jonas Henrik (f. 1896) blev den som tog över driften av nybygget och han blev också den sista bofasta åboen i Flyberg.¹⁶⁶

Vackerrun

1890 fick Märith Jönsdotter arrendekontrakt på rättigheter till slått och bete vid bygget Vackerrun inom Vinklump skattefjäll, samt slått däromkring, mot ett överenskommet arrende på 5 kronor. Hon arrenderade för samma summa även under åren 1892-1894.¹⁶⁷

Från 1892 ska även Jonas Larsson (f.1857) från Vinklumpsfjäll ha arrenderat slått och bete i Vackerrun. Jonas hade gift sig med Junetta Margareta Persson 1891. De fick barnen Anna

¹⁵⁶ Föllinge kyrkoarkiv, K1:4, s. 148

¹⁵⁷ Johansson 1992:65

¹⁵⁸ Föllinge lappförsamlings kyrkoarkiv, C:1, bild 27, bild 67

¹⁵⁹ Föllinge lappförsamlings kyrkoarkiv, A1:3, bild 171, s. 15

¹⁶⁰ Hotagens kyrkoarkiv, A1:5, bild 185, s. 26, Johansson 1992:65

¹⁶¹ Hotagens lappförsamlings arkiv, C:1, s. 184

¹⁶² Johansson 1992:65

¹⁶³ Lappfogden i Jämtlands län, E2:2, bild 8

¹⁶⁴ Hotagens lappförsamlings arkiv, A2:1, s. 37

¹⁶⁵ Folkräkning 1890, Hotagens lappförsamling, Jämtlands län, bild 3, Folkräkning 1900, Hotagens lappförsamling, Jämtlands län, bild 3, Folkräkning 1910, Hotagens lappförsamling, Jämtlands län, bild 3

¹⁶⁶ Folkräkning 1910 - Hotagens lappförsamling, Jämtlands län, bild 3, Johansson 1992:65

¹⁶⁷ Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, E2:1, bild 748, 816

Maria (f. 1892) och Per (f. 1894).¹⁶⁸ Enligt lappfogdens anteckningar ska Jonas aldrig ha ägt renar.¹⁶⁹ Han beskrivs däremot tidigt som *“arbetare”* och även som *“fattighjon”*.¹⁷⁰

Jonas blev tidigt änklings då hustrun dog redan 1896. Då var barnen bara 2 och 4 år gamla. I bouppteckningen efter hustrun uppges bland annat ett renmärke inregistrerat 1890 och ett arrendekontrakt för slått och bete i Vackerrun gällande i 10 år från och med 1894 bland tillgångarna.¹⁷¹ Enligt bouppteckningen skulle alltså arrendekontraktet gått ut 1904 men redan två år senare, från 1898, står det om Vackerrun: *“Beläget vester om nedra ändan af öfre Foskvattnet, numer öfvergifvet, har innehafts af Jonas Larsson, som der hade en gammal ladugård, något sjelfväxande äng samt för öfrigt skogs- och myrsåtter inom ¼ mils afstånd [...]”*.¹⁷² Vart Jonas och barnen därefter höll till är oklart men i samband med hans 9-årige son, Per Hermans, död 1904 är Laxsjö uppgett som dödsort i kyrkoboken.¹⁷³ För åren 1905-1919, uppges däremot Jonas Larsson återigen som arrendator av slått och bete i Vackerrun.¹⁷⁴

Jonas gick bort på Östersunds lasarett den 14 juli 1933. Dödsorsaken var de skador han ådrog sig i samband med en brand han försökte släcka.¹⁷⁵

Följande text stod skriven i Aftonbladet i samband med olyckan som ledde till hans död: *“Lappman bränd till döds i fjällstuga. 76-årige lappmannen Jonas Larsson från Vinklumpsfjäll, Hotagen, avled natten till fredagen på Östersunds lasarett till följd av brännskador, som han på onsdagen ådragit sig. Under en fisketur i fjällen skulle han göra upp eld i en liten stuga, som därvid antändes och nedbrann. Under försöken at släcka elden fick Larsson svåra brännskador. Han begav sig likväl till fots till en närbelägen fjällgård, varifrån han forslades in till Östersunds lasarett”*.¹⁷⁶

Sammanfattning och diskussion

Efter att ha gått igenom arkivmaterial och andra skrivna källor har vi fått någorlunda tillfredsställande svar på de frågor vi ställde inför studien. Gåxsjöfjället har nämnts vid flera olika namn och har en brokig och ibland svårtolkad historia. 1682 visar sig fjället första gången i arkiven, men under namnet *en del av Kärnäs fjället (Tiärnafjället)*. Då var det en same vid namn Skol-Nils som betalade skatt för fjället. Därefter har skatten betalats omväxlande av samer och bönder från Gåxsjö och Sikås, därav namnet Gåxsjöfjäll. Riktigt hur det hängde ihop med nyttjande av fjället och varför det periodvis var bönder som betalade skatt har vi inte riktigt fått klart för oss. Inte heller hur det fungerade med den *“tjänstelapp”* som brukade fjället för böndernas räkning. För att få klarhet i dessa komplicerade frågor krävs

¹⁶⁸ Lappfogden i Jämtlands län, Lappnybyggen, Förslag utredningar, 1913–1959, Hotagens lappförsamlings arkiv, A1:2, s. 22

¹⁶⁹ Lappfogden i Jämtlands län, Lappnybyggen, Förslag utredningar, 1913–1959

¹⁷⁰ Folkräkning 1900 - Hotagens lappförsamling, Jämtlands län, bild 003

¹⁷¹ Lits tingslags häradsrätt, Bouppteckningar, F:12, bild 37

¹⁷² Lappfogden i Jämtlands län, Protokoll vid sammanträden med lappbyarna (med handlingar), A1:1, s. 20

¹⁷³ Hotagens lappförsamlings arkiv, F:1, s. 10

¹⁷⁴ Lappfogden i Jämtlands län, Lappfogdens dagböcker, D5:1, bild 31-41

¹⁷⁵ Hotagens lappförsamlings arkiv, F:1, s. 39

¹⁷⁶ Aftonbladet, 1933-07-15

mer ingående studier. Historiken kring vad som hänt med Gåxsjöfjället och de samer som bott där har vi redogjort för i den mån vi har hittat material, och vi har även beskrivit de nybyggen, Almdalen och Djupvattsberget, som togs upp på skattefjällets mark. Flera av de samer som bosatte sig på nybyggena har vi kunnat följa bakåt i släktleden och sett att deras anfäder och anmödrar bodde på och betalade skatt för Gåxsjöfjället. Det tycks ha varit naturligt att, när man av olika anledningar slutade med renskötsel, tog upp ett nybygge inom det gamla skattefjället, de marker som man kände bäst till. Enligt källmaterialet tycks ingen av de samer som tidigare hade renar på Gåxsjöfjället och var skrivna där ha fortsatt med renskötsel efter renbeteslagens införande 1889, i alla fall inte i dåvarande Hotagens lappby

Tiden efter avvittringen och i samband med införandet av renbeteslagen var dramatisk för hela den samiska befolkningen. Betesmarkerna krympte, många slogs ut från renskötseln och vi känner inte till allt som hände. Renbeteslagens införande innebar att det gjordes mycket stora skillnader på renskötande och icke-renskötande samer inte minst vad gällde rätten till mark, jakt och fiske. Lagen splittrade samerna.

Det är svårt att få klarhet i vilka samer som egentligen bodde på de olika nybyggena i Hotagen, det verkar nästan vara samma personer som flyttade omkring mellan platserna. Kanske blev det interna konflikter, kanske räckte inte betesmarken till för alla före detta renskötare som frivilligt eller ofrivilligt skulle försörja sig som nybyggare? Dessutom hade de antagligen inte tillräckliga kunskaper om jordbruk utan fick prova sig fram. Ytterligare komplicerat var att i princip alla var släkt med varandra, och kanske hade de med sig olösta gamla tvister och ovänskaper, men även allianser, sedan skattefjällstiden. Den intressanta frågan om vad som hände med nybyggarsamernas ättlingar ligger utanför vår studie. Hur länge höll man fast vid sin samiska identitet och sitt språk, hur länge levde gamla berättelser kvar?

Litteratur och källor

Litteratur:

Blad ur lapparnes bok 2 Same-folk: om unga och gamla, Kvinnliga missionsarbetares förl., Stockholm, 1932

Burman, Fale Abrahamsson, *Fale A. Burmans koncept-dagböcker förda under resor i Jämtland åren 1793-1802*, Faks.-uppl., Jämtlands läns museum, Östersund, 1991[1894]

Englund, Gunnar, *Hammerdals/Gåxsjö historia D. 2 Historia tiden 1645–1720*, [Ny utg.], BoD, Stockholm, 2013

Gothe, R. "Bidrag till samefolkets historia i norra Jämtland", i Festin, Eric (red.), *Jämten: Läns museets och Heimbygdas årsbok. Årg. 31(1937)*, Heimbygdas förlag, Östersund, 1937

Huss, Elof, *Utredning rörande renbetestrakter för lapparna i Jämtlands och Kopparbergs län*, Östersund, 1959

Johansson, Hilding, *Torp o ensliga gårdar: nordjämska bosättningar/fjällägenheter*, Lagerström, Krokom, 1992

Jåma, Martha & Ljungdahl, Ewa, *Samiska nybyggare i Jänsmässholmen*, Jamtli förl., Östersund, 2001

Larsson, Valfrid, *Samernas helårsmarker i Jämtlands och Kopparbergs län: omfattning, belägenhet och tillkomst : kortfattad redogörelse*, Östersund, 1979

Manker, Ernst, *De svenska fjälllapparna*, Svenska turistföreningens förlag, Stockholm, 1947

Manker, Ernst, *Lapparnas heliga ställen: kultplatser och offerkult i belysning av Nordiska museets och landsantikvariernas fältundersökningar*, Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1957

Prawitz, G. "Renbetesfjällen III. Fjällen i Frostviken och Hotagen", 1967, i *Samernas skattefjäll II Samernas domstolsinlaga den 22 juni 1967*

Rolén, Mats & Thomasson, Lars (red.), *Jämtlands och Härjedalens historia D. 5 1880-1980*, Jämtlands läns museum, Östersund, 1990

Sverige. Gränsdragningskommissionen för renkötselområdet, *Samernas sedvanemarkers betänkande*, Fritze, Stockholm, 2006 (<http://www.regeringen.se/rattsdokument/statens-offentliga-utredningar/2006/02/sou-200614/7>)

Thomasson, Lars, *Om samerna i Åre: en översikt och några reflektioner*, i *Gammalt och nytt 1985–1986*

Arkiv

Lantmäterimyndigheten:

23-lax-11 Avvittringskarta och akt 1857

Riksarkivet (ÖLA):

Folkräkning 1880 - Hotagens lappförsamling, Jämtlands län

Folkräkning 1890 - Hotagens lappförsamling, Jämtlands län

Folkräkning 1900 – Hotagens lappförsamling, Jämtlands län

Folkräkning 1910 – Hotagens lappförsamling, Jämtlands län

Föllinge kyrkoarkiv, Husförhörslängder, A1:6, 1832–1852

Föllinge kyrkoarkiv, Husförhörslängder, A1:8, 1862–1872

Föllinge kyrkoarkiv, Husförhörslängder, A1:9, 1872–1881

Föllinge kyrkoarkiv, Husförhörslängder, A1:10, 1882–1891

Föllinge kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, C:3, 1806–1861

Föllinge kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, C:4, 1862–1882

Föllinge kyrkoarkiv, Lysnings- och vigelböcker, E1:1, 1876–1886

Föllinge kyrkoarkiv, Sockenstämmoprotokoll, K1:2, 1808–1845

Föllinge kyrkoarkiv, Sockenstämmoprotokoll, K1:4, 1846–1862

Föllinge lappförsamlings arkiv, Husförhörslängder, A1:1, 1746–1798

Föllinge lappförsamlings arkiv, Husförhörslängder, A1:2, 1804–1822

Föllinge lappförsamlings arkiv, Husförhörslängder, A1:3, 1823–1866,

Föllinge lappförsamlings arkiv, Födelse- och dopböcker, C:1, 1800–1853

Hammerdals kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, C:2, 1880–1834

Hotagens kyrkoarkiv, Husförhörslängder, A1:1, 1812–1831

- Hotagens kyrkoarkiv, Husförhörslängder, A1:3, 1855–1863
- Hotagens kyrkoarkiv, Husförhörslängder, A1:5, 1877–1883
- Hotagens kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, C:1, 1846–1894
- Hotagens lappförsamlings arkiv, Husförhörslängder, A1:1, 1884–1892
- Hotagens lappförsamlings arkiv, Husförhörslängder, A1:2, 1893–1896
- Hotagens lappförsamlings arkiv, Församlingsböcker, A2:1, 1895–1934
- Hotagens lappförsamlings arkiv, Församlingsböcker, A2:2, 1935–1941
- Hotagens lappförsamlings arkiv, Födelse- och dopböcker, C:1, 1855–1894
- Hotagens lappförsamlings arkiv, Död- och begravningsböcker, F:1, 1895–1934
- Jämtlands Läns Landskontor, Avgjorda mål, 1850 II, Avförda 1850
- Jämtlands läns landskontor, Resolutionsbok år 1855, landsarkivet i Östersund. Den 21 maj. Nr 105, 126/1842, 165/1850, 259, 261/1852
- Jämtlands Läns Landskontor, Resolutionskoncept, huvudserie, A3a:5
- Jämtlands läns landskontor, Resolutionskoncept huvudserie, 1937-1938, A3a:8, nr. 56
- Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Protokoll vid sammanträden med lappbyarna, A1:1, 1896-1971
- Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Protokoll vid sammanträden med lappbyarna, A1:3, 1899-1871
- Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Årsberättelser, B2:1, 1885-1969
- Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Lappfogdens dagböcker, D5:1, 1870-1920
- Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Inkomna diarieförda skrivelser, E2:1, 1896-1899
- Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Inkomna diarieförda skrivelser, E2:2, 1900-1902
- Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Lappnybyggen, Förslag och utredningar, F8c:1, 1913-1959
- Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Lappbyindelningenshandlingar samt handlingar angående folkräkning av samer, FX1:2, 1856-1949

Lappfogdens i Jämtlands läns arkiv, Lappbyindelningshandlingar samt handlingar angående allmän folkräkning av samer, F11:2, 1856-1949

Offerdals kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, C:4, 1800–1861

Stuguns kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, C:2, 1798–1851

Undersåkers lappförsamlings arkiv, Födelse- och dopböcker, C:1, 1783–1877

Västernorrlands läns arkiv, Resolutionskoncept, huvudserie, 1796, A3a:21, bild 27

Rapporter

Engman, Anna, *Kulturhistorisk inventering av fjällägenheten Almdalen 1:1*, Rapport – Jamtli 2016:16, Jamtli 2016

Engman, Anna, *Almdalen – ett nybygge från 1823. Arkeologisk undersökning och kulturhistorisk utredning*, Rapport – Jamtli 2017:21, Jamtli 2017

Tidningar

Aftonbladet, 1933-07-15

Jemtland, 1895.09.21

Jämtlandsposten, 1895-09-16

Sundsvalls Tidning, 1895.07.23

Östersundsposten, 1881-06-20

Muntliga uppgifter

Muntliga uppgifter Lars Svanberg 2020-03-12

Bilagor

Bilaga 1. Ur: Prawitz, G. ”Renbetesfjällen III. Fjällen i Frostviken och Hotagen”, 1967, i *Samernas skattefjäll II Samernas domstolsinlaga den 22 juni 1967*

Bilaga 23

Ur Hammerdals tingslags renoverade dombok, hösttinget 1764, riksarkivet.

Fol. 201 r § 43

Lappmannen Nils Andersson som är Soknapp i Hammerdahl, androg i Rätten, att hans Far Fars Skattefjäll, Horkelfjället kallad, nu innehafwes af Jöns Thomasson, som ej skal wara rätter arfwinge del utan Sökandes Fasters man, Hwilken ej ärlägger mera derföre än Twå D.r 16 ./. S:rmt, hwarföre Nils Andersson begär, att emot Tre Dal. S:rmt afrad få tilträda, hwad dess Fader efter sig lemnat, då han som nu flere år wistats framme i landsbygden, will derom anstalta, att så kallade Spå Trummor eller annat signeri hos Lapparne där uppe i Fjällen förekommes. Bemälte Lars Thomasson war ej stämd eller nu tillstädes att höras; derföre

Resolwerades

Att häradsrätten kan öfwer denna ansökning sig (ej?) utlåta, innan ofwannämnde Jöns Thomasson, som nu nyttjar fjället häröfwer hörd blif:t.

Bilaga 31

Ur Västernorrlands läns landskontors resolutionsbok år 1794, landsarkivet i Härnösand.

N:o 170

Uppå lappmannen Olof Anderssons i Föllinge fjäll gjorde ansökning at emot 16 Sk. årlig afgift få til betesland nyttja det så kallade Hwita eller Gåxjö fjäll som i flere år legat öde, hwaröfver Krono Befallningsman Lidsten med utlåtande inkommit.

Resol:

Remitteras til Krono Befallningsman Wählbetrodde Pehr Lidsten, som efter förut behörigen kundgjord dag, har at genom Auction til den högst-bjudande under sex års nyttjande försälja det så kallade Hwita eller Gåxjö fjäll, samt sedan med Auctions Protocollet och fullständig berättelse om förloppet til mig inkomma. Lands Höfding Residenset i Hernösand den 19 augusti 1794. /C.B /I.B.

Bilaga 32

Ur Västernorrlands läns Landskontors resolutionsbok år 1796. Landsarkivet i Härnösand.

N:o 247.

Konungens befallningshafwandes i Westernorrlands utslag uppå Lappmannen Olof Anderssons i Föllinge Fjäll gjorde ansökning at emot 24 Sk. få nyttja det så kallade Gåxjö eller Hwita Fjäll, så wida han warken undfått någon del af Konungens Befallningshafwandes under den 19.aug. 1794 utfärdade Resolution angående samma fjäls för arrenderande genom auction eller därom utfärdad Kungörelse, hwar öfwer Krono Befallningsman Wälbetrodde Pehr Lidsten blifwit hörd och med utlåtande inkommit; Gifwit Lands-Contoiret i Hernösand den 26. November 1796.

Som af Herr Nådårs Prädikanten Jonas Ångmans gifne bewis inhämtas at dagen til den hållne Auction å Hwita eller Gåxjö Fjäll blifwit förut tidigt kundgjord och samma fjälls

nyttjande på sex års tid blifwit å utsatt dag inropadt af Lappen Anders Jonsson i Norrgården för 20 Sk. i årlig ränta; Altså kan deruti ej någon ändring skje utan warder han And. Jonsson wid dess gjorde inrop bibehållen emot den ärbudne räntans 20 Sk. riktiga ärläggande från och med 1795 til och med 1800. Hwilket Krono Befallningsman och Härads Skrifwaren i orten hafwa at uti jordeboken och Räkenskaperna behörigen observera samt nämnde 20 Sk. Kongl. Majt. Och Kronan til godo beräkna.

Om sökanden härmed missnöjd är, och han sig så befogad finner, må han sina beswät uti Höglofo. Kongl. KammarCollegio andraga inom fyra månade ifrån den dag han häraf del erhåller, hwarje månad till trettio dagar räknad. År och dag, som förr skrifwit står. Abs.Gub B:o E:G:L J.W.L. M.S.

Bilaga 33

Ur Västernorrlands läns landskontors resolutionsbok år 1802, landsarkivet i Härnösand.

Nr 205.

Uppå det af Krono Länsmannen P.y. Pashelbenger den 30 sistl. Aug. hållne auction Protocoll wid för arrenderandet af Goxsjö fjellet i Föllinge S:n, som emot 20 Sk. årlig afrad på 6 når blifwit inropat af Pål Olofsson i Ottsjön.

Påskrefs.

Jemte det Pål Olofsson i Ottsjön bör inrymmas uti det omförmälte Goxsjöfjellet på Sex år åligger detta Kro. Befm. och Härads Skr:f i orten, at den af honom erbudne taxa 20 Sk. uti jordeboken och räkenskaperna til upbörd och redowisning ifrån och med innewarande år påföra. Börandes wid arrendeårens förlopp denne lägenhet till anställande af ny auction derå upgifwas. H:s:d+ å L.C. d.28 Sept. 1802. Eg.L / M.S.

Bilaga 35

Ur landskontorets i Jämtlands län avgjorde mål den 21 maj 1855, landsarkivet i Östersund.

Föllinge Lappmark. Resol den 21 Maj 1855.

Kungörelsen lagd till N:o 38/1857.

Kungörelserna vid N:o 111 år 1854, vid N:o 45 år 1861.

Protokoll hållet wid Sammanträde med Lapparne om fördelning eller bättre rätt till Renbetestrakterna Gåxsjöfjell, Murfjell och Winklumpfjäll. Föllinge uti Tuwattnet den 4 April 1855.

Sedan till följe af Konungens Befallningshafvandes Ordres den 15 november nästledet år, tid och ställe till dette sammanträde blifvit dels genom särskild kallelse till i nämnda trakter boende Lappar och dels genom kungörelse i angränsande kyrkor i behörig tid utsatt infunno sig härwid: från Gåxsjöfjäll Jon Thomasson, Lars Andersson och Jöns Perssons barn sistnämnde genom medsökanden Per Jönsson.

Från Murfjället: Per Larsson genom hustrun Anna Jonsdotter, Per Olofsson, Per Jonsson och Jon Mårtensson den senare genom hustrun Sunni Jonsdotter.

Från Winklumpfjäll: Mårten Olsson, Lars Thomasson. Olof Mårtensson och Torkel Torkelsson.

Hvarefter och sedan förbemälte ordres, deruti mig blifvit anbefallt att wid sammanträde låta höra alla till fjällen berättigade om deras förmenta rätt till begagnade af mer eller mindre andel i fjellen och där belägne fisken, blifvit uppläsen äfvensom Utslaget öfwer fjellen årgången skattläggning;

undersökning med ledning af så wäl de till
 Konungens Befallningshafvande ingifne Ansökningar om åborätt och dem bifogade bilagor
 som ock trowärdiga med Lapparnes slägtskapsförhållanden kunnige personer, företogs som
 följer:.....”

“Ifrågavarande fjelltrakter med derunder lydande fiskevatten skulle således komma att
 fördela som följer:

Gåxsjöfjell Jon Thomasson 7/12
 Lars Andersson 3/12
 Jöns Pers. Barn 2/12
 Winklumpfjell Olof Mårtensson 1 /2
 Lars Thomasson 1 /2
 Murfjell Jöns Persson 1/5
 Per Olofsson 1/5
 Per Larsson 1/5
 Sigrin Persdotter 1/5
 Mårten Olsson 1/5

-----Föllinge och Tuvattnet som ofwan
 P.Holm. kr. Länsman.

Gåxsjöfjell, som äfven omfattar i en del handlingar omnämnde Herkelfjell, har blifwit sökt af Jon Thomasson, Lars Andersson och Jöns Perssons barn. Den äldste skatte Innehafvaren af dette fjell war, enligt alla närwarande intygen icke den förr uppgifne Olof Andersson, hvilken wäl till någon tid uppehållit sig i nämnde fjell, men till större delen i andra fjelltrakter till och med i Norrige utan en annan Lappman vid namn Thomas Thomasson, som lewde på förra hälften af 1700-talet, att Thomas Thomassons barn woro Klemet, Johan och Kjerstin. Klemet dog utan barn, sålt derförinnan en del på södra sidan till Lars Andersson. Kjerstin dog ogift. Johan hade sonen Tårkel och döttrarna Kjerstin och Margit, Tårkel som äfwen dog utan arfwingar, såldt sin del till Sven Nilsson i Tuvattnet, och denne sednare till Sökanden Jon Thomasson. Kjerstin gift med sistnämnde och Margit med Jöns Persson vars barn nu söker. Att Lars Anderssons barn woro Anders, Lars, Påhl och Mickel, af hwilka Anders efterlemnadt sin del till sonen sökanden Lars Andersson, Lars gift med Sara Henricsdotter, som efter mannens död såldt till Jon Thomasson. Påhl och Michel har aldrig varit i fjellen utan äro uthsände Sochenlappar i andre Församlingar. Efter denna slägtberäkning skulle Jon Thomasson innehafwa 2/3 af Johan Thomassons i andra led, efter systemen Kjerstins död områdanden af Stamfaderns fjell, samt enär Påhl och Michel Larssöner genom afflyttningar lemnadt sin rätt, äfven hälften af Lars Anderssons efter Klemet Thomasson förwärfwade andel och skulle Jon Thomasson således af hela Fjellet tillkomma 7/12, Lars Andersson 3/12 och Jöns Perssons barn 2/12. De två förra, vill dock förmoda at när en betydlig del af Gåxsjöfjellet efter dess gamla gränser blifwit tillagd Murfjell genom afvittringen, i hwilket sednare fjell Jöns Persson, deras fader äfwen har andel, någon andel, av Gåxsjöfjell icke bör hans barn tillkomma. Om fördelningen sig emellan kunde de emellertid icke öfwerenskomma utan Lars Andersson gjorde anspråk på 1 / 2 eller hela den andel Klemet Thomasson innehaft och Jon Thomasson på 3 / 4:edel enär han, i följd af ofwannämnde köp med Sara Henriksdotter ansåg sig närmare innehafda andel som borde anses lika med den Anders Larsson innehaft.

Efter någon öfverläggning öfverenskommo sökandena slutligen att Gåxsjöfjell i följd af Slägtskap med stamfadern Thomas Thomasson och skedde köp skulle tillkomma Jon Thomasson med 7/12 del, Lars Andersson med 3/12 och Jöns Perssons barn med 2/12 del.

Bilaga 37

“Ur landskontorets i Jämtlands län resolutionsbok år 1855, landsarkivet i Östersund.

Den 21 maj.

Nr 105. 126/1842, 165/1850, 259, 261/1852,

Landsh. Embetets i Jämtlands Län Utslag
angående wårdskapet å Renbetesfjellet Gåxsjö Fjeld inom Föllinge Socken; Gifvet Östersund
i Lands Contoret den 21. Maj 1855.

Sedan Landsh. Embetet genom Utslag den 16 november nästlidet år, efter föregången afvittring, skattlagt den del af Lappmarken inom Föllinge socken, som fått namnet Gåxsjö Fjell, innehållande i rymd 71,607 T: 26 kap: till en årlig renta af 1 L (sen ett oläsligt tecken) 6 (sen ett oläsligt tecken – marker??) smör jemte derinom liggande fiskevattnen Öfra Wulfvaren Lilla Wilfvaren, Gubbfjellsvattnet, Bäfvervattnet med sina tjernar Trullsvattnet eller Nysjök. Två tredjedelar af Stensjön, Halfva Rörvattnet, Harvattnet, Fälpvattnet och halva Djupvattnet till 2:Rr 36 sk. 10 rst Banco, har då ansökningsrätt till fjellet inkommit endast 1:o af Lars Larssons Enka, Sara Henricsdotter, 2:o af Jöns Perssons barn, Per, Maria och Segred, 3:o af Jon Thomasson och 4:o af Lars Andersson, men owisst kunde vara om icke flere till fjellet kunde ega rätt, Landsh. Embetet förordnat kronolänsmannen nom Föllinge och Ströms Lappmarker P. Holm, att, vid utsättande sammanträden, inom Fjellet, i samråd med Lapparne, upprätta förslag till Fjellets fördelning emellan dem, hvilkas rätt antingen medgåfves eller lagligen kunde styrkas; Och har sådant sammanträde ägt rum den 4. nästledne Apri, dervid, i saknad af handlingar genom tillstådeskomne Lapparnes sammanstämmande berättelse, det blifvit upplyst, att den förste innehafvaren av Gåxsjö Fjellet traditionen afvet var Thomas Thomasson, död före 1750, att af hans trenne barn Klemed, Johan, och Kjerstin, denna sistnämnda utan afkomlingar aflidit, hvarigenom hennes andel i fjellet återfallit till bröderne, Klemed efter att hafva afyttrat sin innehafvande hälft i fjellet till Lars Andersson äfven dödt utan barn och Johan efterlemnad trenne barn, Torkel Johansson, som barnlös aflidit sedan han först upplåtit sin andel i fjellet till Sven Nilsson i Tufvattnet, hvilken åter försålt densamma till sökanden Jon Thomasson, Kjerstin Johansdotter, gift med omförmälte Jon Thomasson, och Margareta Johansdotter gift med Jöns Persson, fader till sökandena Per Jönsson, Maria Jönsdotter och Segrid Jönsdotter, samt att Lars Andersson, som, på sätt redan anfördt blifvit, åtkommit Klemed Thomassons hälft af fjellet, efterlemnad 4.söner, Anders Larsson, fader till sökanden Lars Andersson, Lars Larsson, gift med sökanden Sara Henricsdotter, som efter mannens död öfverlåt it sin andel åt ofvanämnde Jon Thomasson, Pål Larsson och Mickel Larsson. - I fråga om fördelningen hafva Lapparne under bestridande af Sara Henricsdotters anspråk alldenstund hon till Jon Thomasson afyttrat sin efter mannen innehafda del samt yrkande att, då Pål och Mickel Larssönder för alltid öfvergivit både fjellen och Lapparnes försörjningsmedel, renafveln, de dervid icke böra ifrågakomma, föreslagit att 7/12:delar af fjellet måtte tillerkännas Jon Thomasson, 1 /4:

del deraf Lars Andersson och 1 /6:del Per Jönsson, Maria Jonsdotter och Segred Jonsdotter tillsammans.

Hvad härvid först beträffar Sara Henricsdotter, så ehuru Jon Thomasson icke med någon handling styrkt uppgiften att af Sara Henricsdotter hafva tillhandlat den del af fjellet hon efter mannen innehaft, anser, i betraktande deraf att aftal Lapparne emellan sällan om någonsin stadsfästes genom skriftelige afhandlingar, Landsh. Embetet likväl tillvaron af en sådan handel genom Lapparnes berättelser vara satt utom tvifvel, och pröfvar derfor skäligt hennes anspråk att ogilla; men som hvarken Pål Larsson eller Mickel Larsson genom ansökningar påkallat pröfning af deras rätt till andel i fjellet, kan frågan derom uppstå först då när de, inom den tid som varder dem förelagd ned sine ansökningar till K:s Befhd. inkomma, hvaremellertid Lands. Embetet, i öfverensstämmelse med det upprättade förslaget, vill härmed hafva besittningen af Gåxsjöfjellet upplåten till Sju Tolftedelar åt Jon Thomasson, till En Fjerdedel åt Lars Andersson och till En Sjettedel åt Per Jönsson samt Maria och Sigrid Jonsdöttrar gemensamt, efter hvilken fördelning dem åligger att i utgifvande af fjellets ränta taga del, men räntan af fiskevattnen erlägges af innehafvarne gemensamt, kommandes, att, såvida laga hinder icke möter, för samma innehafvare utfärdas inrymningsbref, sedan den tid förflutit inom hvilken, enligt nu utgående kungörelse klander emot fjellets fördelning får ega rum.

Den missnöjde etc. I kam. Collegium, inom 4 månader.

På Landsh. Embetets vägnar J.T. CHE".

Bilaga 3. Artikeln *Gåxsjöfjäll*, ur Ewa Ljungdahl 2020: *Från Ruvhten till Voernese – besök hos samebyarna i Jämtland och Härjedalen*

GÅXSJÖFJÄLL

Den här artikeln är en förkortad version av en rapport från en studie om skattefjället Gåxsjöfjäll i Hotagen som Gaaltije gjorde 2019-2020 på uppdrag av Jijnjevaerie sameby. Arbetet bestod i att sammanställa fakta kring Gåxsjöfjäll och de nybyggen som har anknytning till skattefjället. Några frågor som vi hoppades kunna besvara var hur långt tillbaka vi kan spåra Gåxsjöfjäll i de skrivna källorna, varför skattefjället fick namnet Gåxsjöfjäll, vad som har hänt med Gåxsjöfjäll och de samer som vistades där, samt historiken kring de nybyggen som anlades i anslutning till skattefjället. För att besvara våra frågor har vi använt oss av skrivet källmaterial; kyrkböcker, statliga utredningar, lappfogdens arkiv, tidningsartiklar, hembygdsböcker och övrig litteratur samt intervjuer. Arbetet har utförts av Ann Kristin Solsten och Ewa Ljungdahl.

Historik Hotagsfjällen

Det finns skrivna uppgifter om samer i Hotagsfjällen från mitten av 1500-talet. 1564 hade *Hammerdalslapparne* skattat för sju mårdar. Hammerdal var vid denna tid norra Jämtlands huvudbygd med Ström som annex. Skatten lämnades i Ström samtidigt som man sålde viltvaror. *Hammerdalslapparne* kom från Hartkjölsområdet, ett fjällområde i Norge med naturlig fortsättning mot Hotagen. Samerna från Hartkjölen rörde sig över både svensk och norsk mark. Hartkjölen tycks vara ett vagt begrepp och omnämns under olika namn: Herklafjäll, Harkiellfjell, Heklefjäll, Herkelsrumpa, Härkelfjäll, Harschildfjäll samt Harchara Fjäll.ⁱ I den första svenska jordeboken från 1646 (Jämtland tillhörde Norge till 1645) fanns sex samer antecknade på Hammerdalsfjäll. I jordeboken 1680 betalade Clemet Mårtensson, Jöns Andersson, Tomas Nilsson, Tomas Persson, Jon Fredriksson samt Skol Nils lapppränta i Ströms socken. I 1718 års jordebok för Ströms socken finns inte längre namnen på de som betalade skatt, utan namnen på skattefjällen under rubriken *Lapppränta*: Härkelfjället, Murfjället, Gåxsjöfjället, Vinklumpsfjället, Ornäsfjället, Klumpvattenfjället och Millestskogfjälletⁱⁱ

De fjäll som redovisades i Ströms socken 1718 var belägna i två grupper; den ena söder och den andra norr om Faxälven (Ströms Vattudal). Söder om älven låg Härkelfjället, Murfjället, Gåxsjöfjället och Vinklumpsfjället, ibland med ett gemensamt namn kallade *Kärnäs (Tiernes) fjäll eller Härkelfjället i vidsträckt bemärkelse*. Norr om älven låg Ornäs-, Klumpvatten- och Millerstskogsfjällen.ⁱⁱⁱ

Kärnäsfjället

Fjälltrakten söder om Faxälven i nuvarande Hotagens socken betraktades som en enhet och betecknades alltså *Kärnäs (Tiernes) fjäll eller Härkelfjället i vidsträckt bemärkelse*. 1704 jämkades skatten mellan innehavarna av Kärnäsfjället så att den blev fördelad proportionellt mot innehavet. Den tidigaste uppgiften om innehav av fjällets olika delar finns i landshövding Frölichs protektorial 13 april 1695. Fjället var då uppdelat i tre lotter:

1. *Södra delen av Tiärna fjäll*, som innehades av samnen Lars Jönsson, dräng till bonden Jöns Erssons i Sikås. Härmed avsågs Gåxsjöfjället, vilket hade *kommit i bondehand*.

2. *Södra delen av Härkelfjället.* Detta var Härkelfjället i inskränkt bemärkelse och innehades av sammen Anders Klemetsson
3. *Härkelrumpan på södra sidan, där under Munsfjället med Öjar och Svanbergs skogar.* Denna lott innehades av samerna Lars Larsson, Anders Jonsson, Klemet Nilsson och Nils Nilsson.

Vid skattejämningen år 1704 innehades lott nr 1 av bönderna Erik och Johan Jönsson i Gåxsjö. Från 1718 och framåt är det stora luckor i redovisningen av vilka som innehade och betalade skatt för fjällen. i domböckerna går det att hitta enstaka uppgifter om skattefjällsinnehavarna, men kompletta uppgifter saknas. Intressant för historietvecklingen är att det under 1700-talet blev brukligt att länsstyrelsen genom auktion arrenderade ut skattefjäll som av olika skäl *blivit lediga*.^{iv}

I artikeln koncentrerar vi oss fortsättningsvis på lott nummer 1, södra delen av Tiärna fjäll eller Gåxsjöfjäll.

Gåxsjöfjället

Gåxsjöfjället har haft en brokig och komplicerad historia. Inte nog med att området har varit känt under flera olika namn, även nyttjanderätten till skattefjället har varierat. Under vissa perioder har skatten betalats av samer och däremellan av bönder från Gåxsjö eller Sikås. I slutet av 1600-talet och början av 1700-talet hade bönderna en *tjänstelapp* som brukade fjället för deras räkning. Att *tjänstelappen* ägnade sig åt jakt, fiske och bäverfångst kan man läsa i domboken 1710 men om han även bedrev renskötsel känner vi inte till.^v Och om han gjorde det, vem ägde i så fall renarna, han själv eller bönderna?

Det skattefjäll som i jordeboken för Ströms socken 1718 kallades *Gåxsjöfjället* hade enligt källmaterialet även andra benämningar; *Södra delen av Tiärna fjäll (Kiärnafjäll, Kärnäsfjäll), Vita- eller Gåxsjö fjäll* samt *Skol- eller Skalfjället (Skol-Nils fjäll)*.^{vi}

Första gången Gåxsjöfjället återfinns i arkiven är 1682, men då inte kallat Gåxsjöfjäll utan *en del av Kärnäsfjället (Tiärnafjäll)*. Fjället innehades av sammen Skol-Nils. Hans namn finns i 1680 års jordebok som en av de sex samer som betalade lappränta i Ströms socken. Hans andel kallades ibland för Skol- eller Skalfjället. Av okänd anledning lämnade Skol-Nils och hans son Klemet Nilsson fjället efter ett par år, och betalade inte heller någon skatt. Skatten betalades istället av bonden Jöns Ersson i Sikås. Eftersom Skol-Nils inte hade hörts av inrymde befallningsmannen Flodin 27 november 1682 Jöns Ersson i Skol-Nils fjäll. I landshövding Frölich protektorial 1695 uppges att södra delen av Tiärnafjäll innehades av sammen Lars Jönsson, som var dräng hos Jöns Ersson i Sikås. Med södra delen av Tiärnafjäll avsågs Gåxsjöfjället, som hade *kommit i bondehand*. Vid skattejämningen 1704 innehades södra delen av Tiärnafjäll av bönderna Erik och Johan Jönsson i Gåxsjö.^{vii}

I en dombok från 1710 står att Gisselåsmännen hade besvärat sig över *tjänstelappen* Lars Jönsson, som för bönderna i Gåxsjös räkning brukade Tiärnafjället, som gränsade mot Gisselås byamäns avradsland Öjarskogen. Lars Jönsson hade fiskat och jagat på fjället och dessutom förstört böndernas bäverhus. Han drunknade på vårisen i Lakavattnet, och hans

kvarlevor hittades långt efteråt och fraktades i en näverkasse upp under Lakavattenbergets stup. Där lades liket i ett stenröse där det fick ligga mer än hundra år. På 1920-talet fraktades kvarlevorna till Laxsjö kyrkogård^{viii}

Klemet Nilssons son Jon Klemetsson gjorde 1714 och 1715 misslyckade försök att återfå Gåxsjöfjället som både hans far och farfar Skol-Nils hade betalat skatt för. Fjället innehades vid den tiden av klockaren Johan Jönsson i Gåxsjö. 1730 innehades Skol-Nils fjäll av Gåxsjö byamän med Anders Jönsson i Sikås.^{ix} Detta år åtalade Jon Clementsson byamännen för att de innehade Skalfjället, och åberopade att hans far för 45 år sedan innehaft fjället, men inte kunnat betala skatten eftersom han var fattig. Även denna gång misslyckades han.^x

1794 ansökte samnen Olof Andersson om att få nyttja *det så kallade Hwita- eller Gåxsjö fjäll*, som då under flera år hade legat öde, till betesland. Länsstyrelsen beslutade samma år att fjället skulle försäljas genom auktion till högstbjudande för nyttjande under sex år. Fjället inropades av samnen Anders Jonsson i Norrgården för *20 Sk. i årlig ränta* från 1795 till 1800. Den 30 augusti 1802 hölls åter auktion. Fjället inropades nu för de följande sex åren mot *20 Sk. i årlig avrad* av Pål Olofsson i Ottsjön.^{xi} Vad som hände från 1808, när Pål Olofssons kontrakt bör ha gått ut, och fram till avvittringen har vi inte hittat några uppgifter om, förutom att Gåxsjöfjället var upptaget som skattefjäll i 1825 års jordebok.^{xii}

Avvittringen

Vi har inte lyckats hitta någon karta där skattefjällsgränserna i Hotagen är markerade. Vi vet inte heller om det är möjligt att hitta spår i naturen efter gränsmarkeringarna mellan skattefjällen. På en resa i Jämtland 1802 besökte Fale Burman Hotagen. Angående gränsen mellan samernas marker och bygden skriver han: *Gränselinien mel. Bygd och Lapps-kogen börjar i Forsåsen - går vidare åt Sikås berget 1/8 mil V. om OttsjöByn - Laxvik berget 1/8 mil V. om Laxvik by - Kärnafjället - Stakfjället - Öjars Klumpen ¼ (otydligt, svårläst) V. om Öjarn - Svanaberget i mil N. om Öjars Klumpen. Älghallen ½ (?) mil S. om Oppvattnet (½ mil mel. Kärna och Staka fjället) NB. Kärna Sjön och Små Sjörne nedan för. - komma genom Lillån ned i Hökvattnet. Mellan Kärna och Ersfjället ½ mils Käl - mel. detta och Hara-fjället ½ mil dito - mel. Detta och Skalfjället 3/8 mil. NB. Länsmans fjället ligger N. om Hara Fjället - 2 mil i N. från Länsm. Fj. Är Ruf-Fjället - 1 mil längre i N. Munnsfjället. NB. Grubb-fjället märkes mel. Er och Hara-Fjällen - ¼ mils bred Käl å ömse Sidor. - Mel. Er och Haka Fjället ligger Laka Vattnet. - Stor Vulvurn under Länsm. Fjället. - Lill-Vulvurn under Skal Fjället. Staka Fjället tros vara högst närs Muns Fjället - mel. Vulvurn och Stor Stensvattnet ¾ mil. Sjön är 1 mil lång, ¾ mil bred - därifrån i S. till Stor el. Gunnarvattnet (hvars åboer där fiska) 3 mil.^{xiii} Vad innebar "Lapps-kogen"? Var det en vedertagen benämning på samernas marker före avvittringen, eller var det ett uttryck som Fale Burman själv hade hittat på?*

Eftersom det inte kom in några anbud på Härkelfjället vid arrendeauktion 1803 uteslöts fjället ur jordeboken.^{xiv} Avvittringen av Murfjäll, Vinklumpfjäll och Gåxsjöfjäll samt några krononybyggen skedde som sista delen av avvittringen inom gamla Föllinge socken. Beredning och förrättningar gjordes åren 1845 - 1850. Den 16 november 1854 utkom Länsstyrelsens avvittrings- och skattläggningsbeslut, och kort därefter Kungl. Maj:ts utslag. Därefter redovisas i Hotagens socken *renbetesfjällen* Murfjäll om 41 306 ha, Vinklumpfjäll om 35 349 ha samt Gåxsjöfjäll om 27 279 ha.^{xv}

Sedan avvittringen fastställts hölls den 4 april 1855 sammanträde i Tuvattnet med samerna om fördelning och rätt till skattefjällen. Samer från alla tre skattefjällen kom till mötet. Från Gåxsjöfjäll inställde sig Jon Tomasson, Lars Andersson och Jöns Perssons barn genom medsökaren Per Jönsson. Vid sammanträdet framkom att det fanns olika åsikter om vem som egentligen var den förste skatteinnehavaren av Gåxsjöfjäll. Samerna var överens om att det inte var Olof Andersson, som tidigare hade uppgivits. Han hade visserligen varit i Gåxsjöfjäll, men mest vistats i andra fjälltrakter. Istället var den förste skatteinnehavaren Tomas Thomasson som levde under första delen av 1700-talet. Hans barn hette Klemet, Johan och Kjerstin. Samerna redogjorde noggrant för hur Tomassons barn och barnbarn hade ärvt och sålt andelar av skattefjället och utifrån detta gjordes en beräkning om hur många andelar var och en av de sökande skulle ha.^{xvi}

Skol-Nils, som enligt källmaterialet var den förste som betalade skatt för Gåxsjöfjäll, tycks inte ha nämnts vid mötet, vår kommentar

Fördelningen blev:

Gåxsjöfjell: Jon Tomasson 7/12, Lars Andersson 3/12 samt Jöns Perssons barn 2/12.

Winklumpfjell: Olof Mårtensson 1/2 och Lars Thomasson 1/2.

Murfjell: Jöns Persson 1/5, Per Olofsson 1/5, Per Larsson 1/5, Sigrin Persdotter 1/5 samt Mårten Olsson 1/5.

Därefter inrymde länsstyrelsen genom särskilda utslag den 21 maj 1855 innehavare i fjällen.^{xvii}

Renbeteslagen

När den första renbeteslagen kom 1886 (i Jämtlands län trädde den i kraft 1889) upphörde systemet med skattefjäll. Samerna, som tidigare enskilt hade betalat skatt för att nyttja ett skattefjäll för renbete och fiske, indelades nu i av staten bestämda lappbyar (från 1971 samebyar) där de skulle bedriva kollektiv renskötsel och ha gemensam nyttjanderätt. I och med renbeteslagen upphörde lappräntan och staten krävde att samerna skulle lämna tillbaka inrymningsbrevet till sina skattefjäll, något som många samer var högst ovilliga till.^{xviii} I lagen fastslogs att renbetesfjällen inte fick upplåtas till annan verksamhet än renskötsel. För att utvidga renbetet och säkra rennäringen löste staten i samband med införandet av renbeteslagen in flera fjällhemman som ombildades till kronohemman inom renbetesfjällen. De tidigare hemmansägarna blev arrendatorer. I Hotagens lappby löste staten in hemmanen Almdalen, Bågavattnet och Munsvattnet.

Skattefjällen Murfjället, Gåxsjöfjället och Vinklumpfjället kom att ingå Hotagens lappby.

Innan lagen trädde i kraft hölls sammanträde med samer och bofasta i Hotagens skola den 20 juli 1887. Samerna representerades av *fjällmännen* Anders Paulsson och Jacob Stefanus Jacobsson. På mötet diskuterades bland annat hur lappbyns gränser skulle dras och vilka hemman som borde lösas in av staten för att utvidga renbetet.^{xix} 1889 hölls ytterligare ett möte med samerna. Förslaget att Gåxsjöfjäll, Murfjäll och Vinklumpfjäll skulle slås samman till en lappby gillades. Vid mötet gjordes även en granskning av inlämnade renmärken. Till lappbyns ordningsman utsågs Daniel Mårtensson.^{xx} I samband med lappbyindelningen

upprättades längder med namn på de samer som ansågs höra till respektive lappby samt hur många renar de ägde. För de flesta samer i Hotagens lappby finns inget renantal antecknade. Ägde de inga renar, eller fanns det andra orsaker till att renantal inte redovisades? I lappbyn fanns 44 män, 45 kvinnor samt 27 barn under 16 år. Antalet renar uppgavs vara 4879 stycken. Av okänd anledning har lappfogden till denna summa lagt till 3661 renar, alltså 75 % av det av uppgivna renantalet, som *anses böra tilläggas*. Varför förklaras inte. Det är intressant att det inte redovisades några renar som ägdes av de bofasta, vilket det gjorde i alla de andra lappbyarna i Jämtlands län samt Idre.^{xxi} Man kan fråga sig om den uppgiften stämmer, och i så fall varför?

Enligt Lappfogdeberättelsen 1896 hade samerna på Gåxsjöfjället då för länge sedan lämnat renskötseln. *Om Gåxsjöfjällets lappar är ingenting att säga, ty de hafva för lång tid tillbaka blifvit utarmade och deras afkomlingar lefva numera antingen i fjällen såsom nybyggare eller renskötare, eller ock å bygden såsom arbetare. Fjällen omfattar östra delen af lappbyns område, och har Almdalens by blifvit inköpt för dess utvidgning*.^{xxii}

Vad hade hänt med samerna på Gåxsjöfjället, varför hade de lämnat renskötseln och blivit "utarmade"? I slutet av 1800-talet / början av 1900-talet är det väl känt att många samer av olika anledningar, frivilligt eller ofrivilligt, slutade med renskötsel. Hårt rovdjurstryck, dåligt bete, minskade betesmarker efter avvitrningen samt problem i samband med att skattefjällssystemet upphörde är några orsaker, men säkert finns det flera anledningar som vi inte känner till.

PERSONER SOM VAR SKRIVNA PÅ GÅXSJÖFJÄLL

Här berättas om några personer som enligt källmaterialet var skrivna på Gåxsjöfjäll.

Tomas Tomasson

Den första kända skatteinnehavaren av Gåxsjöfjället ska ha varit Tomas Tomasson som enligt uppgifter levde under första halvan av 1700-talet.^{xxiii} Men detta kan inte stämma eftersom sonen Johan föddes 1770. Tomas hade barnen Johan, Klemet och Kerstin. På 1600-talet ska även Härkilefjäll ha ägts av en man med namnet Tomas Tomasson. Han kallades för Bre-Tomas. Sommaren 1751 försvann en man kallad Thomas Andersson Bred i Gåxsjöfjäll. Han hittades död året efter, och uppges som gammal och skröplig vid tiden för försvinnandet.^{xxiv} Med tanke på namnet kan denne Thomas Andersson Bred kanske ha varit en ättling till Bre-Tomas i Härkilefjäll. Kan det även tänkas att Tomas Tomasson i Gåxsjöfjäll var en ättling till Tomas Andersson Bred och då även den något tidigare Tomas Tomasson i Härkilefjäll? Kanske hade Tomas Tomasson i Gåxsjöfjäll blivit förväxlad med Tomas Andersson Bred som dog 1751, och att det är därför han i vissa källor uppges som död före 1750?

Johan Thomasson var Tomas Tomassons son. Han gifte sig 1800 med Segrid Torkelsdotter, och omnämndes då som skattelapp.^{xxv} Johan och Segrid fick barnen Kerstin (f. 1802)^{xxvi}, Marget (f. 1808) och Torkel (f. 1810).^{xxvii} Kerstin gifte sig med Jon Thomasson (f. 1824).^{xxviii}

Marget gifte sig med Jöns Persson från Murfjäll och fick barnen Per, Johan, Maria och Segrid.^{xxxix} Vid avvittringen 1855 blev de fyra syskonen tillsammans ägare av 2/12 av Gåxsjöfjället.^{xxx}

Jöns Persson gifte senare om sig med Carin Larsdotter (f.1819). Hon var dotter till Lars Larsson och Sara Hindricksdotter som haft andelar i Gåxsjöfjäll.^{xxxi} Han fick flera barn med henne.^{xxxii} Jöns och Margrets son Per höll till i Murfjäll och gifte sig med Sara Larsdotter som även hon var dotter till de tidigare andelsägarna av Gåxsjöfjället, Lars Larsson och Sara Hindricksdotter. Sara Larsdotter var därmed syster till sin styvmor.

Torkel Johansson förblev ogift och sålde sin del av Gåxsjöfjället till Sven Nilsson i Tuvattnet. Denne sålde i sin tur andelen i Gåxsjöfjället till Jon Tomasson.^{xxxiii}

Klemet Tomasson

Tomas Tomassons son Klemet fick inga barn och sålde sin del av Gåxsjöfjället till Lars Andersson.^{xxxiv}

Kerstin Tomasdotter var ogift och hade inga efterkommande.^{xxxv}

Lars Andersson

Lars fick fyra söner; Anders, Lars, Pål och Mickel. Av dessa uppges Pål och Mickel aldrig ha bott i fjällen, utan beskrivs som sockenlappar i andra församlingar.^{xxxvi} Lars Anderssons andelar i Gåxsjöfjället hamnade därmed hos sönerna Anders och Lars. Anders Larsson (1779-1856) gifte sig med Margret Jonsdotter och fick barnen Sunni och Lars. Deras son Lars (1814-1863) ärvde efter fadern 3/12 av Gåxsjöfjället.^{xxxvii} 1838 gifte sig Lars med Brita Mårtensdotter.^{xxxviii} Deras söner Anders (1839-1928) och Mårten (1848-) blev senare nybyggare i Djupvattsberget. Lars Larsson (1788-1835) gifte sig med Sara Henriksdotter. De fick flera barn, bland annat dottern Sara. Lars dog genom hängning 1835 och hans hustru Sara sålde därefter deras del av Gåxsjöfjället till Jon Tomasson.^{xxxix}

Jon Tomasson

Jon var född 10 januari 1803 i Undersåkers lappförsamling. Hans föräldrar var Tomas Jonsson och Segrid Henricksdotter.^{xl} Jon gifte sig 1824 med Kerstin Johansdotter, (f. 1802), som var dotter till Johan Tomasson, en av de tidigare skatteinnehavarna av Gåxsjöfjället och sondotter till den äldste

skatteinnehavaren, Tomas Tomasson.^{xli} Sedan Kerstin hade ärvt sin del av faderns andelar i Gåxsjöfjället, och Jon hade köpt

till den del som Kerstins bror Torkel tidigare hade ägt och sedan såld till Sven Nilsson i Tuvattnet, samt även köpt änkan Sara Hindricksdotters del, var Jon den största ägaren av Gåxsjöfjället och besatte 7/12 av fjället.^{xlii}

Jon och Kerstin fick barnen Johan (f. 1825), Sigrid (f. 1826), Henrik (f. 1832), Kerstin (f. 1834) och Karin (f. 1841).^{xliii} Jon dog 1865 och Kerstin 1887.^{xliiv} Deras son Johan dog ogift 1862^{xliv} och sonen Jon beskrevs som fiskarlapp utan stadig hemvist. Även dottern Kerstin uppges som boende på bygden och utan stadig hemvist.^{xlvi} Dottern Sigrid gifte sig 1862 med Jakob Mikelson från Nursfjäll i Rörvik i Norge, och flyttade dit.^{xlvii} Samma år gifte sig Sigrids

bror Henrik med Maria Lisa Mikelsdotter från Rörvik, troligen en syster till Sigrid Jonsdotters man Jakob.^{xlviii} Den yngsta dottern Karin slutligen gifte sig med Nils Torkelsson Rönnqvist från Ansättfjäll. De blev senare nybyggare på Almdalen och Djupvattsberg.^{xlix}

Henrik Jonsson

Henrik Jonsson var född 1832 och son till Jon Thomasson och Kerstin Henricksdotter. Henrik var gift med Maria Lisa Mickelsdotter (f. 1841) och fick med henne fem söner, Jonas (f. 1865), Michael (f. 1870), Johan (f. 1872), Petrus (f. 1879) och Thomas (f. 1882).^l Henrik anges som "fjällapp" 1880, men 1890 har benämningen ändrats till "fiskarlapp".^{li} Uppenbarligen hände något mellan

1880 och 1890 som innebar att Henrik och hans familj slutade med renskötelsen och övergick till att leva av fiske. Muntliga traditioner om hur det gick till när Henrik Jonsson blev renlös lever fortfarande kvar. Henrik lär ha haft en stor renhjurd. En höstnatt när de höll på att samla renarna kom vargen och skingrade renhjorden, som sprang till fjälls och sedan inte gick att samla ihop. Efter den händelsen blev familjen fiskesamer och bosatte sig på västra sidan av Storfulvurn där de lär ha haft två kåtor nästan nere vid sjön.^{lii} Traditionen styrks av ett protokoll från ett möte mellan lappfogden och

befolkningen i Hotagens lappby 1899 där det sägs att Henrik då ägde endast sju renar.^{liiii} I mars år 1900 uppges att Henrik Jonsson är änklings, fick fattigvårdunderstöd och vistades hos arrendator Nils Jonsson i Lakavattnet.^{liv} I december 1910 kom Henrik till ålderdomshemmet Fjällgård i Undersåker där han avled av "ålder och skröplighet" 1911.^{lv} Sönerna Jonas, Johan, Petrus och Thomas blev kvar i Gåxsjöfjäll där Petrus dog 1900, Johan 1904 och Thomas 1910.^{lvi} Sonen Michael flyttade till Jokkmokk.^{lvii}

Jonas Henriksson

Jonas var född 1865. Under föräldrarna Henrik Jonsson och Maria Lisa Mickelsdotter levnadstid uppehöll sig Jonas troligen i Gåxsjöfjäll, medan han senare anges som arbetare och vistades i Svaningen.^{lviii}

Enligt muntliga traditioner ska Jonas ha vigd sitt liv till att jaga varg, huvudsakligen genom att lägga ut gift. Han lämnade föräldrarnas boställe och flyttade ut på övre holmen på Stensjöflyn där han troligen bodde länge och väldigt enkelt och försörjde sig på jakt och fiske. Många år efter hans död fanns fortfarande spår efter hans ägodelar kvar på stället där han hade bott, bland annat hans slipsten. I ett par notiser i lokalpressen i september 1895 omnämns Jonas: *En järf sköts den 11 dennes af*

lappmannen Jonas Henriksson i Gåxsjöfjäll i Hammerdal och Lappmannen Jonas Henriksson från Gåxsjöfjell sköt 2 elgar den 2 d:s.^{lix} Jonas dog av leversjukdom 27 Juni 1932. I samband med sin död omnämns han som "fiskare och lappman i Gåxsjöfjäll".^{lx}

Karin Jonsdotter och Nils Torkelsson Rönnqvist.

Karin var yngsta dotter till skatteinnehavaren av Gåxsjöfjäll Jon Thomasson och hans hustru. Hon gifte sig 1869 med Nils Torkelsson, född 1837, som var son till Thorkel Thorkelsson och Stina Larsdotter från Stenfjället. Nils tog sig senare namnet Rönnqvist.^{lxi}

Nils och Karin fick barnen Jonas (f.1872), Kristina (f. 1874), Lars (f. 1876), Nils Theodor (f. 1878), Sigrid (f. 1880), Märta Maria (f. 18829 och Nils Teodor (f. 1884).^{lxii} Karin och Nils bedrev renskötelse först i Ansättfjäll och senare i Oviksfjällen innan de återvände till Hotagen.^{lxiii} 1881 skrev Nils en artikel i Östersundsposten. Han befann sig då

i Hotagsfjällen efter att kort innan ha flyttat från Oviksfjällen. Han var då fortfarande renskötare. Skrivelsen vittnar om de stora utmaningar och svårigheter som renskötarna i Hotagen fick utstå och kan kanske ge en förklaring till varför Rönqvist senare valde att lämna renskötarlivet och bli nybyggare.^{lxiv}

I Hotagen slog sig familjen sedan ner som nybyggare i Almdalen, där Nils enligt ett lappfogdeprotokoll från januari 1889 hade ett arrende och samtidigt fortfarande ägde 200 renar.^{lxv} Från 1898 finns uppgifter om att Nils och hans familj höll till vid det närliggande nybygget Djupvattsberget, där också Anders Larsson, och tidigare även Anders bror, Mårten Larsson, arrenderade.^{lxvi} Under en tid gick det väldigt bra för Nils och Karin men snart blev flera av barnen sjuka. Kostnaderna för sjukhusvård och läkemedel blev höga och för att betala utgifterna måste de sälja ut av sina ägodelar. I Djupvattsberg kunde de inte längre leva som arrendatorer men stannade kvar och levde av fiske fram till både Nils och Karin först blev boende på Fridshems ålderdomshem i Hillsand, och därefter, 1914, på ålderdomshemmet Fjällgård i Undersåker.^{lxvii} På Fjällgård blev Karin och Nils livet ut. Karin avled 1916 och Nils 1926. Båda begravdes i Undersåker.^{lxviii}

Nils Torkelsson Rönqvist och hans familj återkommer under kapitlet *Nybyggen på Gåxsjöfjäll*.

NYBYGGEN PÅ GÅXSJÖFJÄLL

I den sydligaste delen av Gåxsjöfjäll och Vinklumpfjäll, där de båda skattefjällen gränsade mot varandra, togs det under 1800-talet upp flera nybyggen, bland andra Almdalen, Djupvattsberg, Flyberg och Vackerrun. Det var inte så konstigt att nybyggen togs upp just där eftersom det var nära till bygden och större byar. Flera nybyggen hade helt eller delvis samisk befolkning. Här koncentrerar vi oss på Almdalen och Djupvattsberg eftersom de låg inom Gåxsjöfjäll.

Almdalen

Nybygget Almdalen ligger på Grubbfjällets sydsluttning inom Gåxsjö skattefjäll. Nybygget togs upp omkring 1823 och kallades då för Grubbdalen eller Grubbfjället. För att inte förväxlas med krononybygget Grubbdalen inom skattefjället Grubbdalsfjäll i Offerdalsfjällen ändrades namnet till Almdalen vid skatteläggningen 1857.^{lxix} Det har publicerats uppgifter om att Grubbfjället, och därmed området kring Almdalen skulle ha blivit bortböxlat till fjällmannen Nils Larsson redan 14 februari 1793 mot en ränta av 1 Rd. 32 öre silvermynt,^{lxx} men det har inte gått att hitta källor som styrker denna uppgift och allt tyder på att Grubbfjället här har blivit förväxlat med Grubbdals skattefjäll i Offerdals socken.^{lxxi}

Den första nybyggaren i Almdalen var hattmakargesällen Anders Sjödin från Mårdsjön i Stugun (f. 1873) och hans hustru Ingeborg Persdotter, som slog sig ner där omkring 1823.^{lxxii} Deras söner Per, Jöns och Erik ska därefter alla ha varit bosatta i Almdalen där de fram till 1854 beskrevs som *inhyses*.^{lxxiii} De nybyggen som togs upp utan lov från myndigheterna kallades för *inhyseslägenheter*.^{lxxiv} Först 1838 sökte Anders Sjödin om att få anlägga ett

nybygge vid Grubbfjället.^{lxxv} Några år senare, 1845, bedrevs jordbruk på nybygget i Almdalen av Anders Sjödins söner, Erik Blad och Jöns Andersson.^{lxxvi}

Vid ett avvittringssammanträde i Almdalen i juli 1850 deltog, förutom nybyggarna, samerna Olof Mårtensson från Vinklumpsfjäll samt Lars Andersson och Jon Tomasson från Gåxsjöfjäll. Förrättningsmännen hade gjort en besiktning på nybygget och konstaterat att de boende hade byggt och odlat ganska mycket och att det fanns ovanligt god tillgång till slätter. Därför tillfrågades samerna om de och nybyggarna kunde komma överens att gården skulle få finnas kvar, trots att den låg ”väl långt uti fjellen” och att det hade inkommit klagomål på att nybygget gjort intrång på renbetet. Efter lång förhandling enades parterna om att gården skulle bli kvar som kronotorp, eftersom arton personer då skulle klara sig undan ”elände och hungersnöd”. Samerna skulle ändå ha tillgång till tillräckligt stora renbetesmarker eftersom gården inte var så stor. Samerna förbehöll sig rätten att, utan att bli åtalade av kommande brukare på kronotorpet, låta sina renar beta på gårdens inägor under vårens vandringar upp mot fjällen. I gengäld skulle nybyggarna kunna nyttja bete utanför rågränserna för sina kreatur Enligt protokollet skulle två brukare kunna livnära sig på nybygget även om markerna inte ansågs vara de bästa.^{lxxvii} Almdalen är enligt mantalslängderna första gången upptaget som krononybygge 1856, före dess hade nybygget legat under Lakavattnet. 1858 låg Almdalen som eget hemman.^{lxxviii}

Enligt husförhörslängder och mantalslängder var det många personer som bodde i Almdalen genom åren. I vår undersökning har vi inte hittat någon same som brukade nybygget under dess första tid, men från omkring 1889 uppges renägaren Nils Torkelsson Rönnqvist från Ansättsfjäll med familj som en av arrendatorerna, samtidigt som han hade 200 renar.^{lxxix} Enligt mantalslängderna arrenderade Rönnqvist nybygget mellan 1890 och 1902. Under några av dessa år fanns det åboer även på den andra delen av nybygget.^{lxxx} Anledningen till att Rönnqvist och hans familj sökte sig till Almdalen var antagligen att hans hustru Karin Jonsdotter var dotter till Jon Tomasson som hade varit skatteinnehavare av Gåxsjöfjäll, och på så sätt hade en geografisk anknytning till platsen.

Från 1898 finns uppgifter om att Rönnqvist och hans familj höll till vid det närliggande nybygget Djupvattsberget.^{lxxxi} Enligt källorna ser det ut som Rönnqvist vistades både i Almdalen och Djupvattsberget vid samma tidpunkt, och det är svårt för oss att förstå hur detta hänger ihop. Troligtvis bodde han huvudsakligen i Djupvattsberget medan han samtidigt brukade jorden både där och i Almdalen.

Almdalen var en av de gårdar som 1890 köptes in av staten för utvidgning av renbeteslandet. Gården blev kronohemman och de före detta ägarna blev arrendatorer.

Djupvattsberget

Nybygget Djupvattsberget ligger vid Djupvattnet ett par kilometer söder om Almdalen. Det är oklart när nybygget togs upp men troligen var det de samiska bröderna Anders och Mårten Larsson som först slog sig ner där. Anders och Mårten var söner till Lars Andersson som innehade 3/12 av Gåxsjöfjället.^{lxxxii} Det finns inga uppgifter om att Lars Andersson skulle ha varit nybyggare i husförhörslängderna för 1855-1863, men från perioden 1877 till 1881 uppges att hans söner, ”nybyggarna” Anders och Mårten, upphöll sig mellan Grubbfjället och

Lakavattnet, vilket bör tyda på att de någon gång under den perioden hade slagit sig ner som nybyggare vid Djupvattsberget.^{lxxxiii} 1880 gifte sig "nybyggaren och fjelldrängen" Anders Larsson i Gåxsjöfjäll med "arbetskvinnan" Kristina Olofsdotter i Lakavattnet.^{lxxxiv} Både Mårten och Anders med sin växande familj var då bosatta på Djupvattsberget. Från 1884 står dock Mårten som skriven och bosatt på bygden.^{lxxxv} Det finns uppgifter om att Mårten Larsson i

Djupvattsberget betalade fem kr för arrende av jakt, fiske, mulbete och slåtter på renbetesfjäll för 1895, medan han i församlingsboken vid samma tidpunkt fortfarande uppges som boende på bygden samt att han var sinnessjuk.^{lxxxvi}

Det är osäkert när, men troligtvis någon gång under 1880-talet, tillkom även Nils Torkelsson Rönqvist som arrendator i Djupvattsberget. Vid samma tid var han även arrendator i Almdalen. I ett brev från 1896, skrivet till lappfogden av Nils son, Jonas Rönqvist född 1872, ber Jonas om att få arrendera ett nybygge i Djupvattsberget. Han hävdar att han fått muntliga löften av sin far om att få bebo hans hus där samt slå skogsslåtter och odla upp myrar i området. I brevet nämner han dessutom att han från barndomen har lärt sig att älska det hemmet, något som bör betyda att familjen hade uppehållit sig vid Djupvattsberget åtminstone under en tid av hans barndom. I nämnda brev informeras samtidigt om att Mårten Larssons nybygge vid den tiden låg öde och att huset var rivet. Troligen hade inte Mårten Larsson bott där sedan 1884, utan uppehållit sig på bygden.^{lxxxvii} Det finns inga uppgifter som tyder på att Jonas Rönqvist fick arrendera något nybygge vid Djupvattsberget, men hans far, Nils T. Rönqvist, nämns flera gånger som arrendator där under de kommande åren.

I Lappfogdens arkiv från 1898 uppges att Djupvattsberget då innehades av: *Anders Larsson som där hade: fähus, däri han och hans familj bor i en afbalkning, sommarfähus, mjölkbod och herberge. Där vinterföddes 4 nöt och 15 småfän. Mårten Larsson, som på grund af sjukdom öfvergifvit sitt ställe och lemnat det till sin broder, ofvannämnde Anders Larsson. N.T. Rönqvist arrendator å Almdalen, hvilken å det utarrenderade bygget hade ladugård med afbalkning, deri ställets arrendator bott, foderbod, sommarfähus och mjölkbod. Rönqvist trodde sig å stället kunna vinterföda 5 nötkreatur och 10 småfän.*^{lxxxviii}

Samma år, 1898, dog Mårten Larsson av lungsot. Han ska då fortfarande ha varit boende på bygden.^{lxxxix}

Anders Larsson och Kristina Olofsdotter hade fyra barn varav den äldste sonen Lars Olof liksom sin far blev arrendator i Djupvattsberget. I lappfogdens anteckningar finns uppgifter om att Lars Olof arrenderade slåtter och bete åtminstone under åren 1905-1919. Under samma period arrenderade även Nils T. Rönqvist slåtter och bete där.^{xc} Rönqvist bodde dock inte i

Djupvattsberget under hela arrendetiden. 1914 flyttade både han och hustrun Karin till Fjällgård, samernas ålderdomshem i Undersåker.^{xcii} Av deras åtta barn var det då endast dottern Kristina som levde, och troligen var det ingen som drev deras nybygge arrendetiden ut. I Lappfogdens arkiv angående nybyggen för tiden 1913-1959 uppgavs Anders Larsson som arrendator i Djupvattsberget. Hans familj bestod av fem personer och de innehade hus och odling.^{xciii}

Anders Larsson och sonen Lars Olof blev de sista arrendatorerna i Djupvattsberget. Anders gick bort av ålderdomssvaghet 1928.^{xciii} Hans familj bodde troligen kvar i Djupvattsberget där Lars Olof fortsatte som arrendator ytterligare några år.^{xciv}

SAMMANFATTNING OCH DISKUSSION

Efter att ha gått igenom arkivmaterial och andra skrivna källor har vi fått någorlunda tillfredsställande svar på de frågor vi ställde inför studien. Gåxsjöfjället har nämnts vid flera olika namn och har en brokig och ibland svårtolkad historia. 1682 visar sig fjället första gången i arkiven, men under namnet *en del av Kärnäsfjället (Tiärnafjäll)*. Då var det en same vid namn Skol-Nils som betalade skatt för fjället. Därefter har skatten betalats omväxlande av samer och bönder från Gåxsjö och Sikås, därav namnet Gåxsjöfjäll. Riktigt hur det hängde ihop med nyttjande av fjället och varför det periodvis var bönder som betalade skatt har vi inte riktigt fått klart för oss. Inte heller hur det fungerade med den "tjänstelapp" som brukade fjället för böndernas räkning. För att få klarhet i dessa komplicerade frågor krävs mer ingående studier. Historiken kring vad som hänt med Gåxsjöfjället och de samer som bott där har vi redogjort för i den mån vi har hittat material, och vi har även beskrivit de nybyggen, Almdalen och Djupvattsberget, som togs upp på skattefjällets mark. Flera av de samer som bosatte sig på nybyggena har vi kunnat följa bakåt i släktleden och sett att deras anfäder och anmödrar bodde på och betalade skatt för Gåxsjöfjället. Det tycks ha varit naturligt att, när man av olika anledningar slutade med renskötsel, tog upp ett nybygge inom det gamla skattefjället, de marker som man kände bäst till. Enligt källmaterialet tycks ingen av de samer som tidigare hade renar på Gåxsjöfjället och var skrivna där ha fortsatt med renskötsel efter renbeteslagens införande 1889, i alla fall inte i dåvarande Hotagens lappby

Tiden efter avvittringen och i samband med införandet av renbeteslagen var dramatisk för hela den samiska befolkningen. Betesmarkerna krympte, många slogs ut från renskötseln och vi känner inte till allt som hände. Renbeteslagens införande innebar att det gjordes mycket stora skillnader på renskötande och icke-renskötande samer inte minst vad gällde rätten till mark, jakt och fiske. Lagen splittrade samerna.

Det är svårt att få klarhet i vilka samer som egentligen bodde på de olika nybyggena i Hotagen, det verkar nästan vara samma personer som flyttade omkring mellan platserna. Kanske blev det interna konflikter, kanske räckte inte betesmarken till för alla före detta renskötare som frivilligt eller ofrivilligt skulle försörja sig som nybyggare? Dessutom hade de antagligen inte tillräckliga kunskaper om jordbruk utan fick prova sig fram. Ytterligare komplicerat var att i princip alla var släkt med varandra, och kanske hade de med sig olösta gamla tvister och ovänskaper, men även allianser, sedan skattefjällstiden. Den intressanta frågan om vad som hände med nybyggarsamernas ättlingar ligger utanför vår studie. Hur länge höll man fast vid sin samiska identitet och sitt språk, hur länge levde gamla berättelser kvar?

Litteratur och källor

Litteratur

Blad ur lapparnes bok 2 Same-folk : om unga och gamla, Kvinnliga missionsarbetares förl., Stockholm, 1932

Burman, Fale Abrahamsson, *Fale A. Burmans koncept-dagböcker förda under resor i Jämtland åren 1793-1802*, Faks.-uppl., Jämtlands läns museum, Östersund, 1991[1894]

Englund, Gunnar, *Hammerdals/Gåxsjö historia D. 2 Historia tiden 1645-1720*, [Ny utg.], BoD, Stockholm, 2013

Gothe, R. "Bidrag till samefolkets historia i norra Jämtland", i Festin, Eric (red.), *Jämten: Läns museets och Heimbygdas årsbok. Årg. 31(1937)*, Heimbygdas förlag, Östersund, 1937

Johansson, Hilding, *Torp o ensliga gårdar: nordjämska bosättningar/fjällägenheter*, Lagerström, Krokom, 1992

Larsson, Valfrid, *Samernas helårsmarker i Jämtlands och Kopparbergs län: omfattning, belägenhet och tillkomst : kortfattad redogörelse*, Östersund, 1979

Prawitz, G. "Renbetesfjällen III. Fjällen i Frostviken och Hotagen", 1967, s. 4-5, i *Samernas skattefjäll II Samernas domstolsinlaga den 22 juni 1967*

Rolén, Mats & Thomasson, Lars (red.), *Jämtlands och Härjedalens historia D. 5 1880-1980*, Jämtlands läns museum, Östersund, 1990

Sverige. Gränsdragningskommissionen för renkötselområdet, *Samernas sedvanemarkers betänkande*, Fritze, Stockholm, 2006 (<http://www.regeringen.se/rattsdokument/statens-offentliga-utredningar/2006/02/sou-200614/7>)

Arkiv

Lantmäterimyndigheten:

23-lax-11 Avvittringskarta och akt 1857

Riksarkivet (ÖLA):

Folkräkning 1880 - Hotagens lappförsamling, Jämtlands län

Folkräkning 1890 - Hotagens lappförsamling, Jämtlands län

Föllinge kyrkoarkiv, Husförhörslängder, A1:6, 1832-1852

Föllinge kyrkoarkiv, Lysnings- och vigelböcker, E1:1, 1876-1886

Föllinge lappförsamlings arkiv, Husförhörslängder, A1:1, 1746-1798

Föllinge lappförsamlings arkiv, Husförhörslängder, A1:2, 1804-1822

Föllinge lappförsamlings arkiv, Husförhörslängder, A1:3, 1823-1866,

Föllinge lappförsamlings arkiv, Födelse- och dopböcker, C:1, 1800-1853

Hotagens kyrkoarkiv, Husförhörslängder, A1:1, 1812-1831

Hotagens kyrkoarkiv, Husförhörslängder, A1:3, 1855-1863

Hotagens kyrkoarkiv, Husförhörslängder, A1:5, 1877-1883

Hotagens kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, C:1, 1846-1894

Hotagens lappförsamlings arkiv, Husförhörslängder, A1:1, 1884-1892

Hotagens lappförsamlings arkiv, Husförhörslängder, A1:2, 1893-1896

Hotagens lappförsamlings arkiv, Församlingsböcker, A2:1, 1895-1934

Hotagens lappförsamlings arkiv, Församlingsböcker, A2:2, 1935-1941

Hotagens lappförsamlings arkiv, Födelse- och dopböcker, C:1, 1855-1894

Hotagens lappförsamlings arkiv, Död- och begravningsböcker, F:1, 1895-1934

Stuguns kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, C:2, 1798-1851

Undersåkers lappförsamlings arkiv, Födelse- och dopböcker, C:1, 1783-1877

Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Protokoll vid sammanträden med lappbyarna, A1:1, 1896-1971

Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Protokoll vid sammanträden med lappbyarna, A1:3, 1899-1871

Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Årsberättelser, B2:1, 1885-1969

Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Lappfogdens dagböcker, D5:1, 1870-1920

Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Inkomma diarieförda skrivelser, E2:1, 1896-1899

Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Lappnybyggen, Förslag och utredningar, F8c:1, 1913-1959

Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Lappbyindelningenshandlingar samt handlingar angående folkräkning av samer, FX1:2, 1856-1949

Lappfogdens i Jämtlands läns arkiv, Lappbyindelningenshandlingar samt handlingar angående allmän folkräkning av samer, F11:2, 1856-1949

Jämtlands läns landskontor, Resolutionskoncept huvudserie, 1937-1938, A3a:8, nr. 56

Landskontorets i Jämtlands län resolutionsbok år 1855, landsarkivet i Östersund. Den 21 maj. Nr 105, 126/1842, 165/1850, 259, 261/1852

Rapporter

Engman, Anna, *Kulturhistorisk inventering av fjällägenheten Almdalen 1:1*, Rapport – Jamtli 2016:16, Jamtli 2016

Engman, Anna, *Almdalen – ett nybygge från 1823. Arkeologisk undersökning och kulturhistorisk utredning*, Rapport – Jamtli 2017:21, Jamtli 2017

Tidningar

Jemtland, 1895.09.21

Jämtlandsposten, 1895-09-16

Östersundsposten, 1881-06-20

Muntliga uppgifter

Muntliga uppgifter Lars Svanberg 2020-03-12

-
- i R. Gothe, "Bidrag till samefolkets historia i norra Jämtland", i Festin, Eric (red.), *Jämten: Länsmuseets och Heimbygdas årsbok. Årg. 31(1937)*, Heimbygdas förlag, Östersund, 1937
- ii G. Prawitz, Renbetesfjällen III. Fjällen i Frostviken och Hotagen. 1967, s. 4-5, I *Samernas skattefjäll II Samernas domstolsinlaga den 22 juni 1967*
- iii Prawitz 1967, s. 4-5
- iv Prawitz 1967, s. 15, 17-18
- v Gunnar Englund, *Hammerdals/Gåxsjö historia D. 2 Historia tiden 1645-1720*, [Ny utg.], BoD, Stockholm, 2013, s. 84
- vi Prawitz 1967, s. 15-18
- vii Prawitz 1967, s. 15-16
- viii Englund 2013, s. 84
- ix Prawitz 1967, s. 15-16
- x Englund 2013, s. 84
- xi Prawitz 1967, s. 18
- xii Valfrid Larsson, *Samernas helårsmarker i Jämtlands och Kopparbergs län: omfattning, belägenhet och tillkomst : kortfattad redogörelse*, Östersund, 1979
- xiii Fale Abrahamsson Burman, *Fale A. Burmans koncept-dagböcker förda under resor i Jämtland åren 1793-1802*, Faks.-uppl., Jämtlands läns museum, Östersund, 1991[1894]
- xiv Prawitz 1967, s. 18
- xv Larsson 1979
- xvi Prawitz 1967, bilaga 35
- xvii Prawitz 1967, s. 19
- xviii Lars Thomasson, "Samerna", i Rolén, Mats & Thomasson, Lars (red.), *Jämtlands och Härjedalens historia D. 5 1880-1980*, Jämtlands läns museum, Östersund, 1990
- xix Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Lappbyindelningenshandlingar samt handlingar angående folkräkning av samer, FX1:2, 1856-1949, bild 13-17
- xx Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, FX1:2, bild 54-56
- xxi Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, FX1:2, bild 38
- xxii Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Årsberättelser, B2:1, 1885-1969, bild 16
- xxiii Prawitz 1967, bilaga 35
- xxiv Föllinge lappförsamlings arkiv, Husförhörlängder, A1:1, 1746-1798, bild 51, s. 38
- xxv Föllinge lappförsamlings arkiv, Födelse- och dopböcker, C:1, 1800-1853, bild 62
- xxvi Föllinge lappförsamlings arkiv, C:1, bild 59, s. 12
- xxvii Föllinge lappförsamlings arkiv, C:1, bild 17, s. 19
- xxviii Föllinge lappförsamlings arkiv, C:1, bild 65
- xxix Föllinge lappförsamlings arkiv, Husförhörlängder, A1:3, 1823-1866, bild 24, s. 16
- xxx Prawitz 1967, bilaga 35
- xxxi Föllinge lappförsamlings arkiv, C:1, bild 28
- xxxii Hotagens kyrkoarkiv, Husförhörlängder, A1:3, 1855-1863, bild 93, s. 10
- xxxiii Prawitz 1967, bilaga 35
- xxxiv Prawitz 1967, bilaga 35
- xxxv **Landskontorets i Jämtlands län resolutionsbok år 1855, landsarkivet i Östersund. Den 21 maj. Nr 105. 126/1842, 165/1850, 259, 261/1852,**
- xxxvi Landskontorets i Jämtlands län resolutionsbok år 1855, landsarkivet i Östersund. Den 21 maj. Nr 105, 126/1842, 165/1850, 259, 261/1852
- xxxvii Föllinge lappförsamlings arkiv, Husförhörlängder, A1:2, 1804-1822, bild 13, s. 5, Landskontorets i Jämtlands län resolutionsbok år 1855, landsarkivet i Östersund. Den 21 maj. Nr 105, 126/1842, 165/1850, 259, 261/1852
- xxxviii Föllinge lappförsamlings arkiv, A1:3, bild 63, s. 8, Hotagens kyrkoarkiv, A1:3, bild 92, s. 9
- xxxix Föllinge lappförsamlings arkiv, A1:3, bild 26, s. 18, Föllinge lappförsamlings kyrkoarkiv, C:1, bild 59, s. 12, Prawitz 1967, bilaga 35
- xl Undersåkers lappförsamlings arkiv, Födelse- och dopböcker, 1783-1877, C:1, s. 52
- xli Föllinge lappförsamlings arkiv, C:1, bild 65
- xlii Prawitz 1967, bilaga 35
- xliii Föllinge lappförsamlings arkiv, A1:3, bild 164, s. 8

- xliv Hotagens kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, C:1, 1846-1894, bild 32, s. 222, Hotagens kyrkoarkiv, Husförhörlängder, A1:1, 1812-1831, s. 12
- xlv Hotagens lappförsamlings arkiv, Födelse- och dopböcker, C:1, 1855-1894, bild 31, s. 220
- xlvi Hotagens lappförsamlings arkiv, Husförhörlängder, A1:1, 1884-1892, bild 41, s. 33, Folkräkning 1890 - Hotagens lappförsamling, Jämtlands län, bild 4
- xlvii Hotagens lappförsamlings arkiv, C:1, bild 25, s. 180
- xlviii Hotagens lappförsamlings arkiv, C:1, bild 25, s. 180, Hotagens kyrkoarkiv, Husförhörlängder, A1:5, 1877-1883, bild 175, s. 13
- xliv Hotagens lappförsamlings arkiv, C:1, bild 26, s. 182
- l Hotagens kyrkoarkiv, A1:3, bild 91, s. 8, Hotagens lappförsamlings arkiv, Husförhörlängder, A1:2, 1893-1896, s. 12
- li Folkräkning 1880 - Hotagens lappförsamling, Jämtlands län, bild 2, Folkräkning 1890 - Hotagens lappförsamling, Jämtlands län, bild 2
- lii Muntlig uppgift Lars Svanberg, 2020-03-12
- liii Lappfogdens i Jämtlands läns arkiv, FX1:2, bild 54
- liv Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Protokoll vid sammanträden med lappbyarna, A1:3, 1899-1871, bild 9
- lv Hotagens lappförsamlings arkiv, Död- och begravningsböcker., F:1, 1895-1934, s. 17
- lvi Hotagens lappförsamlings arkiv, Församlingsböcker, A2:1, 1895-1934, s. 20
- lvii **Hotagens lappförsamlings arkiv, A2:1, s. 20**
- lviii Hotagens lappförsamlings arkiv, A1:2, bild 17, s. 12, Hotagens lappförsamlings arkiv, A2:1, bild 33, s. 20
- lix Jämtlandsposten, 1895-09-16, Jemtland, 1895.09.21
- lx Hotagens lappförsamlings arkiv, F:1, s. 38
- lxi Föllinge lappförsamlings kyrkoarkiv, C:1, bild 44, Föllinge lappförsamlings kyrkoarkiv, A1:3, bild 52, s. 42
- lxii **Hotagens lappförsamlings arkiv, C:1, bild 26, s. 182, Hotagens lappförsamlings arkiv, C:1, s. 8 -16**
- lxiii **Hotagens lappförsamlings arkiv, A1:1, s. 4, *Blad ur lapparnes bok 2 Same-folk : om unga och gamla*, 1932, s. 118**
- lxiv **Östersundsposten, 1881-06-20**
- lxv Lappfogdens i Jämtlands läns arkiv, Lappbyindelningshandlingar samt handlingar angående allmän folkräkning av samer, F11:2, 1856-1949, bild 65
- lxvi Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Protokoll vid sammanträden med lappbyarna, A1:1, 1896-1971, s. 96-97
- lxvii *Blad ur lapparnes bok 2 Same-folk : om unga och gamla*, 1932, s. 118
- lxviii Hotagens lappförsamlings arkiv, F:1, s. 22,32
- lxix Hilding Johansson, *Torp o ensliga gårdar: nordjämska bosättningar/fjällägenheter*, Lagerström, Krokom, 1992, s. 5
- lxx **Johansson 1992, s. 5**
- lxxi Sverige. Gränsdragningskommissionen för renskötseområdet. *Samernas sedvanemarkar: betänkande*, Fritze, Stockholm 2006, s. 359
- lxxii Johansson 1992, s. 6, Stuguns kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, C:2, 1798-1851, bild 233, Föllinge kyrkoarkiv A1:6, 1832-1852, s. 190
- lxxiii Anna Engman, *Almdalen – ett nybygge från 1823. Arkeologisk undersökning och kulturhistorisk utredning*, Rapport – Jamtli 2017:21, Jamtli 2017, s. 31-32
- lxxiv Gränsdragningskommissionen för renskötseområdet, *Samernas sedvanemarkar: betänkande*, s. 140
- lxxv Jämtlands läns landskontor, Resolutionskoncept huvudserie, 1937-1938, A3a:8, nr. 56
- lxxvi **Engman 2017, s. 4**
- lxxvii Lantmäterimyndigheten, 23-lax-11, avvittringskarta och akt 1857
- lxxviii Anna Engman, *Kulturhistorisk inventering av fjällägenheten Almdalen 1:1*, Rapport – Jamtli 2016:16, Jamtli 2016, s. 8
- lxxix Lappfogdens i Jämtlands läns arkiv, F11:2, bild 65
- lxxx Engman 2016
- lxxxi Lappfogden i Jämtlands län, A1:1, s. 96-97
- lxxxii Hotagens kyrkoarkiv, A1:3, bild 92, s. 9
- lxxxiii Hotagens kyrkoarkiv, A1:5, bild 176, s. 14
- lxxxiv Föllinge kyrkoarkiv, Lysnings- och vigselböcker, E1:1, 1876-1886, bild 9
- lxxxv Hotagens lappförsamlings arkiv A1:1, s. 14, 33

-
- ^{lxxxvi} Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Inkomma diarieförda skrivelser, E2:1, 1896-1899, bild 816, Hotagens kyrkoarkiv, A1:5, s. 14
- ^{lxxxvii} Hotagens lappförsamlings arkiv A1:1, s. 4, Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, E2:1, bild 74
- ^{lxxxviii} Lappfogden i Jämtlands län, A1:1, s. 96-97
- ^{lxxxix} Hotagens kyrkoarkiv, A1:5, s. 14, Hotagens lappförsamlings arkiv, F:1, s. 4
- ^{xc} Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Lappfogdens dagböcker, D5:1, **1870-1920**, bild 31-41
- ^{xc i} *Blad ur lapparnes bok 2 Same-folk : om unga och gamla*, 1932, s. 118
- ^{xcii} Lappfogden i Jämtlands läns arkiv, Lappnybyggen, Förslag och utredningar, F8c:1, 1913-1959
- ^{xciii} Hotagens lappförsamlings arkiv, F:1, s. 34
- ^{xciv} Hotagens lappförsamlings arkiv, Församlingsböcker, A2:2, 1935-1941, s. 25